

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2026

Kostel svatého Michaela na Petříně září novotou | Rusíni.cz slaví patnácté narozeniny | Lékařská župa pro Podkarpatskou Rus | Vzpomínky Marcely Mecové na cestu po rodičovských stopách | Rusíni v Kyrgyzstánu | Pašeráci na Podkarpatsku | Rodný kraj: Významný rusínský vědec Antonij Hodinka | Za malířem Andrejem Smolákem

Podkarpatsko na pořadu dne

Podkarpatský region jako téma i cíl (nejen turistických) výprav je ve veřejném prostoru stále přítomný. V médiích i odborných studiích, ve vzpomínkách lidí, kteří tam mají své kořeny. Zvláště v poslední době, kdy už pátým rokem trvá na Ukrajině válka proti ruskému agresorovi a přes Podkarpatsko i přímo do oblasti proudí z naší země humanitární pomoc. Pravidelně pomáhají například brněnští členové a sympatizanti spolku Přátelé Podkarpatské Rusi, kteří tam vozí zdravotnické potřeby, přístroje i finance. Aktivitu zmíněného spolku jsou jedním z dokladů skutečnosti, že o Podkarpatsko je aktivní zájem. Rádi tam jezdí potomci rodáků i Češi, jejichž rodinná historie s regionem bezprostředně nesouvisí, jen se o tento podivuhodný kus země zajímají a také proto v těchto válečných letech pomáhají, kde je třeba.

Podkarpatské téma se často objevuje v odborných publikacích; jen v letošním prvním pololetí vyšlo hned několik prací, např. dvě oceňované studie českých historiků: obsáhlé Dějiny Podkarpatské Rusi Jana Rychlíka a publikace Budiž světlo, kterou napsal spolupracovník našeho časopisu, historik a archivář David Hubený.

Podkarpatsko žije i v dochovaných písemných vzpomínkách tamních rodáků, které pečlivě opatrují potomci. Ti se často inspiroují vzpomínkami rodičů a cestují po stopách předků. Třeba jako paní Marcela Mecová, jejíž text o cestě na Podkarpatskou Rus nyní otiskujeme. Paní Mecová je dcerou Josefa Nevyhoštěného, autora pamětí, které vyšly pod názvem Financem na Podkarpatské Rusi a dodnes mají mezi čtenáři dobrý ohlas. Někdy příště uveřejníme i ukázky z jeho vyprávění o dalších podkarpatských cestách. Vypravil se tam znovu v sedmdesátých letech minulého století, zatímco dcera po sametové revoluci. Další z dokladů, že Podkarpatská Rus stále žije v naší současnosti i v historické paměti.

AGÁTA PILÁTOVÁ

„Balada mi pomohla, když bylo nejhůř“

Letos v létě oslavil dramatik, spisovatel a po Listopadu 1989 nějaký čas i politik MILAN UHDE devadesátiny. Autor desítek divadelních her a dalších literárních textů vytvořil ikonickou Baladu pro banditu, muzikálovou adaptaci prózy Ivana Olbrachta Nikola Šuhaj loupežník. Příběh rusínského zbojníka dostal i filmovou podobu a má u diváků stále úspěch. Chtěli jsme připomenout jubileum jedné z nejvýznamnějších osobností české kultury, proto jsme autora oslovili s prosbou o interview (nejen) o Baladě. Jsme rádi, že díky jeho vstřícnosti můžeme čtenářům nabídnout rozhovor.

Více než pět dekad od premiéry Balady pro banditu váš divadelní opus stále žije, vracejí se k němu profesionální scény i ochotnická divadla. Balada pořád oslovuje divadelníky i publikum. Proč tomu tak podle vás je?

Řekl bych, že její téma je víc než dobová aktualita. Skrze příběh z první republiky mluví nadčasově.

Proč jste si v 70. letech vybral Olbrachtův příběh? A jak jste se k němu jako tvůrce vůbec dostal?

Přinesl mi jej režisér Husy na provázku Zdeněk Pospíšil. Pohnul ho k tomu jeho učitel Bořivoj Srba. Bránil jsem se, že jde o oslavu zbojníka jako předvoje komunistické spravedlnosti, ale dostal jsem od Zdeňka právo zpracovat látku po svém, že v každém případě propůjčí inscenaci své jméno. Byl jsem zakázán a šťasten, že mohu pracovat pro jeho divadlo. Balada a její úspěch obnovily mé narušené sebevědomí a pomohly mi, když mi bylo nejhůř.

Pokračování na straně 5

Foto Petr Skala

POZVÁNKY

Zveme vás na přednášku a besedu s autorem ERIKEM LUKASEM „RUSÍNI V INTERHELPU“ v úterý 3. listopadu 2026 v 17,00 hodin v kavárně Domu národnostních menšin, Praha 2. Vocolova 3.

Autor představí jedinečný příběh československých osadníků, především Rusínů z Podkarpatské Rusi, kteří před sto lety odešli do tehdejší sovětské Střední Asie.

Výbor SPPR zve na pravidelné PŘEDVÁNOČNÍ SETKÁNÍ ČLENŮ A PŘÁTEL v úterý 8. prosince 2026 v 16,30 hodin v kavárně Domu národnostních menšin.

Pohovoříme o plánech na příští období, vyměníme si zážitky z cest na Podkarpatsko i do přilehlých regionů a zmíníme možnosti současného cestování do Zakarpatské oblasti. Čeká nás rovněž hudební ochutnávka rusínských melodií a malé občerstvení. **Zahraje Stankoo, rusínský muzikant z Prahy.** Přijďte si s námi připít na dobrý rok 2027!

Kostelík sv. archanděla Michaela. Stav v září 2026

Kostelík svatého archanděla Michaela obnoven

Pohroma, kdy dne 28. 10. 2020 vyhořel dřevěný kostelík sv. Archanděla Michaela v Zahradě Kinských na Petříně, vyvolala mimořádnou odezvu nejen mezi kulturní veřejností. Přestože byl kostelík pojištěn, jako všechny nemovité pražské kulturní památky, byl záhy po požáru prostřednictvím Magistrátu založen transparentní účet pro zaslání příspěvků na obnovu této unikátní památky. Na účtu, kam přispěli i členové Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, se brzy shromáždily přibližně 2 miliony Kč.

Torzo kostelíka bylo ihned obestavěno lešením chránícím před další devastací a zahájeny práce za účelem přípravy rekonstrukce a obnovy této dominanty Petřínských sadů. Během úklidových a ohledávacích prací bylo naštěstí zjištěno, že škody jsou podstatně menší, nežli se jevílo při odhadu bezprostředně po požáru. Nejvíce utrpěly věže a vnější obložení, ale mnohem méně byl narušen in-

teriér, a z velké části zůstaly zachovány základové a nosné prvky. Proto mohl být brzy ve spolupráci s pracovníky památkové péče a zástupci kulturního odboru Magistrátu vypracován projekt obnovy a rekonstrukce. Využila se přitom i existující dokumentace kostelíka, uložená v etnografickém oddělení Národního muzea. Projekt znovupostavení kostelíka byl vyhotoven během druhého pololetí roku 2023. Při jeho přípravě se vycházelo ze skutečnosti, že se jedná o rekonstrukci nemovité kulturní památky. Neprodleně následovalo vydání stavebního povolení. Zároveň bylo na konci roku vyhlášeno výběrové řízení na zhotovitele pod záštitou náměstka pražského primátora pro kulturu, cestovní ruch, památky a národnostní menšiny Jiřího Pospíšila. Úspěšla v něm specializovaná firma Společnost Pohl – Archatt – Chládek – T Par – Sv. Michael.

Vlastní rekonstrukce byla zahájena na jaře roku 2025. Od té doby mohli návštěvníci Pet-

řínských sadů sledovat průběh obnovy kostelíka. Na stavbě probíhal čilý ruch. Zaměstnanci firmy zhotovitele postupovali podle původních technologických postupů, kdy používali pečlivě vybrané a ošetřené materiály při respektování pravidel památkové péče.

Během prvního pololetí letošního roku byly postupně vztyčeny a vyzdobeny věže kostelíka a práce v hodnotě cca 47 mil. Kč, dokončení se plánovalo na třetí čtvrtletí.

Jménem Společnosti přátel Podkarpatské Rusi chceme touto cestou, vyslovit uznání a poděkování všem, kdo se zasloužili o znovuvystavení Chrámu Archanděla Michaela, počínaje příslušnými úředníky Magistrátu, tvůrci projektové dokumentace, památkáři, vedení firmy zhotovitele a v neposlední řadě zručným řemeslníkům, kteří zdárně provedli obnovu této vzácné památky středoevropského významu.

PETR SKALA

Patnáct let sdružené Rusíni.cz: příběh jedné komunity v Praze

Pocházím z Bardejova a narodil jsem se do rusínské rodiny. Můj otec je z Lukova, maminka z Andrejovej. Můj první kontakt s rusínským jazykem přišel díky babičce Zuzaně, která se mnou mluvila rusínsky. Právě ona mi ukázala, že jazyk není jen způsob komunikace, ale také krásná součást naší identity, folklóru i rodinného příběhu.

V roce 2007 jsem přišel do Prahy a postupně jsem objevil větší komunitu Rusínů žijících v hlavním městě. Bylo to pro mě milé překvapení a zároveň návrat ke kořenům. Začal jsem opět více používat rusínštinu a poznávat další lidi, kteří měli podobný vztah ke své kultuře a tradicím.

První kroky Rusíni.cz. Začátky neziskové organizace OZ Rusíni.cz můžeme datovat ještě před samotným vznikem sdružení, do podzimu roku 2010. Tehdy jsme se poprvé sešli v jedné pražské hospůdce, kde zakládající předseda Peter Derco představil svou vizi: vytvořit místo, kde se budou Rusíni v Praze potkávat, poznávat a společně udržovat své tradice.

Jeho nápad nadchl více lidí, proto jsme se rozhodli na začátku roku 2011 uspořádat první rusínskou zábavu v Praze. Zájem byl obrovský, ukázalo se, že Rusíni v Praze takovou komunitní akci opravdu potřebují. V říjnu 2011 jsme se tedy rozhodli oficiálně založit občanské sdružení Rusíni.cz – rusínská iniciativa v ČR.

Mezi zakládající členy patřil Peter Derco, který v Praze působil jako informatik. Převzal facebookovou stránku „Rusnáci v Praze“ a začal se aktivně starat o to, aby se informace o vznikajících aktivitách dostaly mezi co nejvíce lidí. Vytvořil také základ naší online komunikace a internetové stránky.

Velkou podporu nám dodala jeho manželka Beáta, která vytvořila logo Rusíni.cz. Petrovou pravou rukou se stal Martin Veličko, který měl velmi blízko k folkloru a tradicím. Peťo Nastišin, muzikant tělem i duší, od prvního roku hrál na našich zábavách společně se svou skupinou Apolon. Milan Vanta se postaral o hudební atmosféru jako DJ. Michal Feč, tehdy student Karlovy univerzity, pomáhal oslovovat mladé Rusíny a zvat je na naše akce.

Já, Peter Čulák, jsem tehdy studoval VŠE, kde jsem měl kontakty mezi studenty. Pomáhal jsem s propagací, oslovováním mladých lidí a zároveň jsem se stal naším „dvorním fotografem“, který se snažil zachytit všechny důležité okamžiky.

První úspěchy a rostoucí komunita. Začátkem roku 2011 se uskutečnila první rusínská zábava ve Stodůlkách. Byla skvělá, a hlavně nám potvrdila, že lidé mají o podobná setkání velký zájem. Postupně jsme začali organizovat další vystoupení, přednášky a společenská setkání už pod hlavičkou občanského sdružení.

Mladí „otcové zakladatelé“, zleva: Martin Veličko, Milan Vanda, Peter Nastišin, Peter Derco, Michal Feč

Zároveň jsme navázali spolupráci s dalšími folklorními a krajauskými spolky působícími v Praze. Začali jsme se vzájemně navštěvovat, podporovat a společně vytvářet pestřejší kulturní život.

Rok 2012: Rusíni.cz se rozjeli naplno. Zahájili jsme ho prvním velkým Rusínským plesem. Dorazili také hosté ze Slovenska, například zástupci organizace Molody Rusyny.

Popularita našeho plesu rychle rostla a každý další ročník přinášel něco nového. Ples získával stále vyšší úroveň, měli jsme moderátorku, bohatou tombolu a mezi hlavní ceny patřily například obrazy z galerií Světlany Kalouskové a Mira Smoláka. Z východu Slovenska přijel také harmonikář Valér Kochan, který se postaral o skvělou atmosféru.

V dubnu 2012 jsme uspořádali přednášku Ivana Marka ze Svidníku spojenou s výstavou jeho fotografií. V září jsme se všichni zakládající členové Rusíni.cz vydali na zámek, kde jsme strávili nezapomenutelný víkend. Nechybělo opékání prasátka, dobrá nálada a hlavně pocit, že vzniká něco výjimečného. V říjnu jsme přivítali hosta Fedora Vica a jeho vernisáž rusínských karikatur. Následovala přednáška Mariany Derevanikové s názvem „Píseň – nedělitelná součást života Rusínů“.

Komunita, která roste. V dalších letech začali do Prahy přijíždět další zajímaví Rusíni, umělci, badatelé a osobnosti spojené s naší kulturou. Společenská setkání kolem Rusíni.cz se postupně rozrůstala, lidé se začali častěji setkávat a vznikala krásná komunita založená nejen na tradicích, ale hlavně na přátelství.

O tom, jaké byly další roky Rusíni.cz, si povíme v příštím čísle.

PETER ČULÁK

Na Slovensku se slavilo 35. výročí Světového kongresu

Ve slavnostní atmosféře proběhla 12. až 14. června letošního roku v Medzilaborcích oslava 35. výročí založení Světového kongresu Rusínů, spojená se Dnem Rusínů na Slovensku. Součástí programu bylo nejen připomenutí prvního kongresu z března 1991 a tradice rusínského hnutí obecně, ale také úvahy o budoucnosti.

O velkém nadšení začátku devadesátých let vyprávěli účastníci prvního kongresu Andrej Kopcza, Alexander Franko a Ľubomír Medeši. Připomněli také již nežijící osobnosti, jako byl první předseda Světové rady Rusínů Vasiľ Turok-Heteš.

Současný předseda Světové rady Světového kongresu Rusínů Štefan Ljavinec mluvil také o tradicích, ale zejména o budoucnosti. Kongres, to jsou především jeho členské organizace. Některé z nich však nejsou příliš aktivní a jiné nechťejí být součástí kongresu. Budoucnost spatřuje zvláště v mladých, proto je důležité, aby dobře fungovalo Světové fórum mládeže. Připomněl také dlouhodobé snahy o přiznání práv Rusínů na Ukrajině. V té souvislosti zmínil apely na mnohé světové organizace a politiky i kontakty s nimi. Upozornil však, že kongres není politická organizace a nepropaguje separatismus v jakékoli podobě. Rusínské spolky jsou organizacemi národnostních menšin, a tvoří tak součást národnostní politiky států. Mají nicméně rovněž určité politické zastoupení, jako je třeba poslanecký mandát v Rumunsku.

Předseda Rusínské obrody na Slovensku a člen Světové rady Rusínů Martin Karaš hovořil o stále potřebnosti kongresu. Mluvil o nutnosti více do něj integrovat mladé li-

Někteří ze zakládajících členů Světového kongresu Rusínů. Zleva: Andrej Kopcza, Alexander Franko, Ľubomír Medeši.

di a aktivizovat mládežnické organizace ve státech s rusínskou menšinou. Je také třeba více využívat nové formy komunikace, jako jsou sociální sítě a AI. Plná práva národnostní menšiny musí mít také Rusíni na Ukrajině.

Aby existoval rusínský národ, musí existovat jazyk, víra a tradice,

Člen Světové rady Rusínů Mihajlo Fejsa hovořil o právech Rusínů v Srbsku, kteří získali plné uznání již podle jugoslávské ústavy z roku 1974. Mluvil o vysílání v televizi a rozhlasu i obecně o kultuře, jazyce a institucích ve Vojvodině od osmdesátých let 20. století. O situaci na Ukrajině hovořil člen Světové rady Rusínů Mykola Bobynec, o historii a budoucím světě bez hranic promluvil Ľubomír Medeši, člen předsednictva prvního kongresu.

Na setkání vystoupili rovněž čestní hosté ze Slovenska či Maďarska - primátor města Medzilaborce, ředitel Fondu na podporu kul-

túry národnostních menšin Slovenské republiky, nebo delegace rusínské samosprávy z města Vác. Součástí programu bylo předání pamětních plaket a cen. Cenu Andrije Manajla získal známý historik Paul Robert Magocsi.

Proběhlo rovněž zasedání Světové rady Rusínů. Členové rozhodli o přemístění sídla kongresu z Muzea rusínské kultury v Prešově na adresu Městského úřadu Medzilaborce.

V rámci kulturního programu, tedy oslav Dne Rusínů na Slovensku, vystoupili soubory a umělci ze Slovenska i dalších zemí. Za účasti tvůrců se uskutečnilo také promítání filmu *Potopa*.

Den Rusínů měl bohatý kulturní program

Město Medzilaborce se tak opět stalo centrem velkého rusínského setkání. Ostatně stejnojmenný okres se vyznačuje nejvyšším podílem rusínského obyvatelstva na Slovensku, neboť se zde k rusínské národnosti hlásí více než 40 % obyvatel.

JAN ČOPIK

Týden zážitků v přírodním parku

Skupina cestovatelů z Brna vyjela na Podkarpatskou Rus. Týdenní pobyt v červenci v Užanském národním přírodním parku byl navysost zajímavý.

Ubytování v Užoku v resortu Užanski kupeli bylo vcelku luxusní, když pomínu protékající střechu nebo kalnou vodu z kohoutku. Dřevěné sruby, bazény, sauna, koliba, restaurace na úrovni, jen jsme mladičký personál stravovny museli seznamovat se zvyklostmi západně od Ukrajiny. Mají se co učit. Ve vesnicích i městečkách byl dostatek obchodů i obchůdků s širokým sortimentem a možností platby kartou. Obvykle je tu i stůl a pár židlí, kde je možno popíjet různé nápoje. Pohřichu, někteří místní posedávají od rána a mají k večeru po horlice a pivu slušnou náladu.

Mezi obyvateli se prakticky vytratil mužský prvek středního věku, po Užoku či Volosjance se proháněly děti a školní mládež, ženy a senioři se starali o obživu či dobytek. Co jsme v dřívějších dobách přecházeli úsměvem či divením, tj. strážní posty u mostů a tunelů, to je v této době naprosto oprávněné. Personál tvoří víceméně ozbrojenci záložního typu. Taktéž na komunikacích bylo nemálo kontrolních bodů, vzhledem k blízkosti slovenské a polské hranice. Válka je přítomna především na

hřbitovech, čerstvé hroby se snímky padlých a vlajkami se střídaly s již slehlými rovy. A ve Velkém Berezném, na prostranství u rajonního úřadu, roste alej padlých. Lidé o ní nemluví, ale cítil jsem určitou zasmušilost až odevzdanou beznadějí. Žádné poplachy či hlášení se nekonalo, měli jsme zde klid. Zdejší obyvatelé mi na dotaz na Rusíny kroutili hlavou, žijí tu Ukrajinci - Zakarpatci hovořící zakarpatským dialektem.

Pro cestu z Brna jsme zvolili přejezd Slovenska prakticky po dálnici až za Košice, poté přes Michalovce na přechod Ubla - Malýj Bereznýj. Hranici jsme zvládli vcelku rychle i díky příspěpí ředitele Užanského NPP pana J. Šukala. V obci Kostrina nás již čekali a my vyložili počítačovou techniku pro místní školu. A hurá do Užoku na resort! Druhý den byl turistický, bikeři vyrazili na hraniční hřeben nad Užockým peregalem, pěšáci zamířili do okolí Stuzice na obhlídku staletých mohutných dubů, nachází se jich zde 6 či 7 s obvodem kmene 6,5 - 9,0 metrů.

Víkend byl výjezdní, zamířili jsme na chatu Javorník pod stejnojmenným vrchem východně od Velkého Berezného. Za první republiky zde KČST (Klub čs. turistů) vybudoval horskou chatu, jež po druhé světové válce, za

sovětských časů, vzala zasně. Ovšem před několika lety parta turistických nadšenců postavěla na zbytcích základů naprosto skvělý horský hotel evropského ražení, skromně nazvaný Javorník-pritulok (útulna, útočiště). Byli jsme zde hosty mladého majitele, správce, kuchaře, aj. - profesně zdatného Saši. Vše nám o chatě vyličil, připravil chutné jídlo a pítí (borůvkový likér neměl chybu). Též se v oblasti zabývají značením turistických tras (dle českého vzoru) pod titulem Karpatské stežky.

Pokračování na straně 12

Československé století v Kyrgyzstánu. Rusíni v Interhelpu

V Domě národnostních menšin v Praze proběhla výstava *Československé století v Kyrgyzstánu* (17. 8. – 10. 9. 2026), kterou připravilo Masarykovo mezinárodní kulturně-vzdělávací centrum. Představila jedinečný příběh československých osadníků, kteří před sto lety odešli do tehdejší sovětské Střední Asie, aby se podíleli na budování nového průmyslového centra v dnešním Kyrgyzstánu.

Zvláštní pozornost byla věnována Rusínům z Podkarpatské Rusi, kteří tvořili významnou součást československého výrobního družstva Interhelpo. Právě Podkarpatská Rus patřila v meziválečném období k oblastem, kde měla myšlenka sociální spravedlnosti a budování nové společnosti značný ohlas. Několik desítek Rusínů proto přijalo výzvu k účasti na odvážném projektu, který měl pomoci industrializaci Sovětského svazu.

Výstava představila krátký výsek z výsledků vůbec prvního systematického výzkumu osudů rusínských účastníků Interhelpa na území dnešního Kyrgyzstánu. Otevřela dosud neznámou kapitolu rusínských dějin a poprvé přinesla ucelený pohled na osudy Rusínů, kteří se rozhodli dobrovolně odejít z demokratické Československé republiky do Sovětského svazu, kde očekávali naplnění ideálů sociální spravedlnosti a lepší budoucnost pro sebe i své rodiny. Jejich příběhy patří k dosud opomíjeným kapitolám dějin Podkarpatské Rusi i československého vystěhovalectví. Návštěvníci se seznámili

Záběr z vernisáže výstavy 17. srpna 2026

s motivacemi k odchodu z Podkarpatské Rusi i s dalším působením ve vzdálené sovětské republice.

Do Kyrgyzstánu se v letech 1925–1932 vydaly celkem čtyři hlavní transporty a jeden mezitransport, které přivezly více než tisíc československých osadníků. Mezi nimi bylo i 68 Rusínů. Zatímco v prvním transportu z března 1925 cestovalo pouze osm Rusínů, druhá vlna osadníků v roce 1926 již zahrnovala 59 Rusínů z Podkarpatské Rusi. Nábor organizoval mimo jiné poslanec KSČ Emanuel Šafranko z Mukačeva. Právě Podkarpatská Rus se tehdy stala jedním z důležitých zdrojů

nových členů družstva. Rusíni se podíleli na budování továren, dílen i další infrastruktury a stali se součástí mnohonárodnostního prostředí Interhelpa. Podle pamětníků zde ve 30. letech žili a pracovali příslušníci sedmnácti národností, kteří mezi sebou komunikovali směsicí jazyků označovanou s nadsázkou jako „interhelpovština“.

Výstava nabídla širší pohled na celé dějiny Interhelpa a jeho odkaz. Na čtrnácti výstavních panelech zachytila historii družstva od jeho založení v Československu v roce 1923. Samostatné tematické okruhy se věnovaly fenoménu Interhelpa, české stopě v kyrgyzských horách a zrodu místního alpinismu, období stalinského teroru, účasti interhelpovců ve Svobodově armádě i životnímu příběhu Alexandra Dubčeka, který v kyrgyzském prostředí prožil část dětství a dospívání.

Impulsem ke vzniku výstavy byla spolupráce jejího autora Erika Lukase se Zastupitelským úřadem České republiky v Astaně při přípravě vzpomínkových akcí ke 100. výročí příjezdu prvních československých osadníků do Biškeku dne 24. dubna 1925. Výstava, kterou autor připravil ve spolupráci s historikem Vlastimilem Křišťanem z Ministerstva obrany České republiky a Štěpánem Černouškem, ředitelem společnosti Gulag.cz, byla poprvé představena v rámci festivalu Velká mise v Biškeku. Na dané téma bude Erik Lukas přednášet 3. listopadu v DNM.

ERIK LUKAS

Válečná pomoc Zakarpatí, výstavy, turistické zájezdy

V první pololetí roku 2026 byla činnost spolku Přátelé Podkarpatské Rusi velmi úspěšná a produktivní. Pro ty, kteří neměli možnost být u toho, posíláme souhrn.

V lednu jsme se vydali s další várkou válečné pomoci na Zakarpatí. Kromě tradičních baterií jsme dovezli i pár věcí pro Masarykovu školu ve Svaljavě. Tam jsme také objevili baptistickou společnost Blagodatje, která vaří domácí stravu pro vojáky. Projekt nás velmi zaujal a obratem jsme vyhlásili sbírku na jeho podporu. Výpravu se zúčastnil i student Martin, který pod našim vedením píše práci o PR a pořídil zde velké množství fotek a dalšího materiálu pro svou práci.

Od ledna do začátku března probíhala v Arnoldově vile výstava fotek Ivana Sobotíka z PR. Vernisáže se zúčastnilo přes 50 lidí. O sobotách jsme nabízeli podkarpatské dobroty. Výstavu navštívila i primátorka Brna spolu s delegací hejtmana Zakarpatské

oblasti a primátora Užhorodu. Ukrajinským hostům se výstava líbila a díky tomu jsme získali řadu důležitých kontaktů.

V únoru jsme z výnosu sbírky zakoupili na Ukrajině pro Blagodatje nový velký autokláv a zdvojnásobili jsme tím jejich výrobní kapacitu.

V dubnu náš spolek uspořádal již 3. ročník Babylonského guláše. Akce pod záštitou primátorky se tentokrát zúčastnilo již 7 týmů, více než 500 návštěvníků, a dokonce se zmínka o akci objevila i v hlavní zpravodajské relaci TV Nova.

V dubnu pokračovaly naše sbírky na podporu vojáků, Blagodati i Masarykovy školy. K tomu se povedlo zajistit 60 počítačů a 90 monitorů pro další školy na Podkarpatské Rusi.

Na přelomu dubna a května se členové spolku vydali na tradiční jarní výpravu na Podkarpatskou Rus. Předali jsme 16 baterií vojákům, za 40 000 Kč jsme na místě nakou-

pili sanitární techniku pro Masarykovu školu a pro Blagodatje jsme nakoupili 6 000 sáčků na jídlo. Ve škole nás uvítali chlebem a solí, nakonec nám předali obrázky žáků do aukce, za něž bylo možno získat další finanční prostředky. Po oficiální části jsme si prohlédli Užhorod s Ivanem Latkem a poté strávili dva dny na horách v okolí Podobovce a Koločavy. Na závěr část výpravy využila pozvání ředitele Užanského národního parku. Pod jeho vedením si prohlédli velkou část parku a navázali nové kontakty pro rozvoj turistiky a cykloturistiky v nejbližší části PR.

Nyní se díky štědrosti sponzorů podaří provést až 75 počítačů a monitorů a rozdělit je do škol v Stavném, Kostrině, Svaljavě a Koločavě.

Jsme moc rádi, že díky členům se spolku daří provádět pestré činnosti a pomáhat Podkarpatské Rusi i v čase války.

Výbor PPR

KRÁTCE

* **Film Potopa do klání na Oscara.** Slovenská filmová a televizní akademie vybrala drama *Potopa* režiséra Martina Gondy jako svého národního kandidáta pro 99. ročník prestižních cen Oscar. Bude bojovat o nominaci v kategorii Nejlepší mezinárodní celovečerní film. Debut Martina Gondy je dramatickým příběhem rusínské vesnice. Většinu dialogů má v rusínštině. Film získal řadu ocenění.

* **Dům národnostních menšin: dvacet let setkávání a dialogu.** To je název konference konané v rámci 25. setkání národnostních menšin. Uskuteční se 24. listopadu 2026 v Nové radnici v Praze. Hlavním tématem je dvacáté výročí vzniku DNM a význam instituce pro národnostní menšiny.

* **Brněnští Přátelé Podkarpatské Rusi** pořádají Ve dnech 27. 10. – 1. listopadu 2026

podzimní výpravu na Podkarpatskou Rus. Na 3. 12. připravují výroční členskou besedu v Arnoldově vile.

* **Pod názvem Na rozhraní** vydala koncem léta Společnost přátel Podkarpatské Rusi historickou studii P. R. Magocsiho o problémech, které provázely přičlenění Podkarpatské Rusi k nově vzniklé Československé republice. Zájemci si o ni můžou napsat na adresu SPPR.

„Balada mi pomohla, když bylo nejhůř“

Dokončení ze strany 1

My, kteří jsme za normalizace viděli Baladu pro banditu v Divadle Na provázku, jsme tehdy chápali postavu jejího hlavního hrdiny jako člověka, který se postavil proti moci a chtěl žít po svém. Blíží se to vašemu autorskému záměru?

Téměř doslovně. Nikola se vrací z války, kde se naučil, že má-li přežít, musí zabíjet ty, kdo mu v tom brání. Uplatnil válečnou zkušenost v civilu: krade, dokonce organizovaně, aby sobě a své lásce zajistil život, jaký si přeje. Počíná si jako asociál, takže se odcizí vesnickému okolí i komplicům, a zaplatí za to životem. **Jak vznikaly dodnes populární písničky Miloše Štědrone?**

Vím od režiséra, že hodlal stvořit eastern, tedy českou verzi westernu, a zhlédl se v dobové oblíbené pro kytaru, která se stala dokonce metaforou pro zabíjačskou zbraň. Miloši Štědroňovi uložil vtisknout výslednému tvaru hudební podobu. Výsledek se podle mne podařil znamenitě, písničky zlidověly a zpívají se snad dodnes, a představení hrají v Divadle na Vinohradech před vyprodaným hledištěm. **Co jste v té době vnímal o regionu Podkarpatská Rus a o rusinském etniku?**

Velmi málo, poctivě řečeno téměř nic. Nebylo tehdy kdy, abych něco k inscenaci studoval – Zdeněk požadoval hotový text do čtrnácti dnů. Pokládal jsem to za vyloučené. „To vyprdněš,“ pravil s profesionálním cynismem. To mě odzbrojilo, termín jsem s odřenými ušima splnil.

Co o tomto území víte dnes?

Zabýval jsem se po léta dějinami Československa, tragédiemi, které jsme prožili, a seznámil se s politickými osudy Podkarpatské Rusi, se životopisem a dílem doktora Ivana Popa, s jeho pronásledováním sovětskou státní policií a se zklamáním, které mu přivodil listopad 1989, od něhož očekával katarzi pro svou zemi. Nakonec se přestěhoval do České republiky. Pořad o něm jsem oťresen vyslechl v Českém rozhlasu. Zasloužila se o to skvělá autorka a moudrá divadelní kritička Alena Zemančíková. Narazil jsem rovněž na jména poslanců Andreje Bródyho a Štefana Fencika, kteří zastupovali Podkarpatskou Rus v československé Poslanecké sněmovně. Setkal jsem se s lidmi, jejichž blízcí příbuzní zažili zábor země Rudou armádou a teror, jež nastolila sovětská moc.

Jak jste na rozdíl od Ivana Olbrachta pojal postavu Nikoly Šuhaje? Byl pro vás lupič nebo odvážný mladý muž, jehož činy lze pochopit a přijmout?

Byl odvážný a hrdý milenec a manžel, ale i nelitostný a bezohledný zloděj a zabíjač. Zvláštní zorný úhel vnesly do hry použité zbojnické písně, které jsem převzal, přeložil a upravil z podkarpatských, slovenských, moravských a českých pramenů a které se zbojníkem srdečně sympatizovaly. Vstupní píseň jsem musel napsat sám, protože se ve zpěvnících nevyskytovala žádná, s níž by byl režisér spokojen.

Co pro vás jako pro zakázaného autora, který mohl do veřejného prostoru pouze v utajení, znamenal úspěch Balady? Jednak existenčně, jednak pro stav duše autora, který mohl existovat pouze v převleku.

Existenčně mi Balada pomohla velmi vydatně. Zdeněk Pospíšil mi poctivě odevzdal honoráře za divadelní provozování i za filmový námět a podíl na scénáři, takže manželka mohla nastoupit tříletou neplacenou mateřskou dovolenou po narození naší Jany (1975), zatímco po narození Michalové (1972) musela po čtyřech měsících do práce. Ale nejsilnější byl vliv divadelního úspěchu na mne po

Sedlo Pryslip nad Koločavou

psychické stránce. Po úspěchu prvotiny Král Vávra jsem zaznamenal těžkou prohru svou druhou hrou, Děvkou z města Théby v Národním divadle (1967). Přispělo to ke zhroucení, které jsem prodělal po zákazu v roce 1972. Druhá hra zpravidla rozhoduje, zda je autor vůbec schopný psát pro divadlo, nebo zda byl prvotní úspěch náhodný. Pochyboval jsem o sobě hodně hluboce.

Co jste cítil, když jste pak vnímal z ohlasů diváků, že se Balada líbí?

Zdeněk mě na premiéru nepustil, protože znal můj nepřekonatelný zvyk opakovat si s herci polohlasem jednotlivé repliky, čehož si mohl při prvním provedení všimnout bdělý fízl. Na šestnácté repríze jsem rozpoznal, že představení je k světu, a prožíval to přímo převratně. Bylo to zadostiučnění samo o sobě, navíc jsem však cítil, že publikum hru přijímá s nadšením. Přitom jsem nijak netrpěl tím, že na plakátech a v programu byl jako autor uveden někdo jiný než já, a že krásná dívka, která sedí vedle mne, bouřlivě tleská, aniž ví, že tleská i mně. Radoval jsem se, že se věc podařila. Zákaz mě odnaučil pýše, že mě hrají. Kromě toho mě jako muže v domácnosti přiměl pečovat o obě děti a být svědkem jejich potěšitelného růstu. Tím bych se nikdy nestal, kdybych směl jezdit po premiérách, po konferencích a besedách s diváky a po různých zahraničních příležitostech. Sporné přísloví, že všechno špatné bývá k něčemu dobré, se naplnilo k mému prospěchu.

Dvacet let společné historie regionu Podkarpatsko a ČSR bylo velice krátkých, přesto se Československá republika hluboce zapsala do podkarpatských dějin i do povědomí země a lidí. Setkal jste se s pozitivním hodnocením vzájemného soužití Čechů, Slováků a Rusů?

Nemohu svědčit o konkrétních lidech, ale dějiny mluví ke mně jasnou řečí: Češi byli podnětným a obrodným prvkem, i když si představuji, že je domorodí obyvatelé mohli cítit i jako cizorodé a panské hosty z Prahy. Nejkrásnějším svědectvím byla sbírka povídek Jaromíra Tomečka Vůl se směje, čerpaná z autorových autentických zážitků: působil na Podkarpatské Rusi jako notář, setkával se s místními lidmi a toulal se přírodou, kterou neobyčejně sugestivně vylíčil. Jako starší kolega mi v redakci Hosta do domu hodně vyprávěl o tamní krajině a lovcích, lesních dělnících a venkovanech, ale nepamatuji se,

že bych se o jeho vzpomínky opíral při práci na Baladě. Je pochopitelné, že stát nemohl za krátkou dobu československé správy obyvatelé Podkarpatské Rusi zbavit bídy a značné části sociální zaostalosti, přesto udělal mnohé. Lidé získali povědomí, co je to demokratický systém, zlepšila se infrastruktura, zdravotnictví, školství. Postupně se budoval základní sociální systém aj. Není náhoda, že v podkarpatských městech zůstaly nejen stopy čs. správy – silnice, domy, celé čtvrti, ale hlavně, že se o tom stále obecně ví. V Užhorodě je od r. 2002 pomník T.G. Masaryka, tam po něm pojmenován most i škola; v různých městech jsou pamětní tabule. připomínající působení českých spisovatelů, architektů, i jiných významných Čechů a Slováků.

Podkarpatská Rus inspirovala řadu českých umělců první republiky, především spisovatelů, ale například i filmařů, k významným dílům. Vedle Olbrachta například Karla Čapka, Jaroslava Durycha, Jaromíra Tomečka a další. Souhlasíte s tím, že fenomén „Podkarpatsko“ má význam pro českou kulturu a umění? Vlastně o tom svědčí i vaše Balada...

Veliký literární kritik F. X. Šalda sice vysoko ocenil Čapkovo i Olbrachtovo dílo zasvěcené Podkarpatské Rusi a jejím hrdinům, ale zároveň podotkl, že oba velcí autoři „botanizují na hřbitově“. Přiznám, že té výhradě dodnes plně nerozumím. Měl jim za zlé, že se pro tragickou látku vydali vlastně do exotického prostředí, a ne do typicky domácího? Inspirace podkarpatskou, respektive slovenskou skutečností byla však zřejmě a plodná. Výsledek oslovil domácí obecnost a mne samého.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Ondřej Huleš

Výlet na Podkarpatskou Rus

Tentokrát se budeme věnovat vyprávění účastníků zájezdu na Podkarpatskou Rus, který uspořádalo ředitelství Československých státních drah ve dnech 9.-18. července 1932. Úvodem připomeňme, že ČSD uskutečnily zájezdy z hlavního města do nejvýchodnější části republiky i v následujících letech, naposledy v září 1938. Možnost zúčastnit se těchto zájezdů měli i někteří mimopražští zájemci po předchozí rezervaci. Vráťme se však do roku 1932, k prvnímu takovému zájezdu ČSD, a využijeme k tomu vzpomínky jednoho z jeho účastníků, Karla Kacla. Své vzpomínky vydal jako soukromý tisk v roce 1932. Kvůli zachování autenticity jsme v textu ponechali původní stylistiku autora vyprávění.

„... Rovina ustoupila vrchům a horám. V pozdním odpoledni jsme vystoupili v Rachovu. Byla neděle a kolem kostela rušno. Kdo měl jaký aparát, honem jej vytahoval. Do Čopu jsme přijeli po desáté hodině. Slunce bylo v plném žaru, a proto všichni tak rádi uvítali výzvu ke koupání v Tise, jejíž jeden břeh tu patřil nám a druhý Maďarsku. Po hrázi a po písčitém břehu jsme nedočkavě spěchali k vykázanému koupališti. Koupání bylo velmi osvěžující a zcela příjemné. Nádherná pláž, všude je písek a písek. Snadno se zvrhl vodou a usazoval se na mokré těle. Všichni litovali, že tam nemohli zůstat déle. Na zpáteční cestě jsme viděli u nás tak vzácný zjev – čapí rodiny v hnízdech na střechách i v korunách stromů.

V Baťovu se větší část naší výpravy odpojila a nasedla na vlak k náštěvě Volovce a okolí. My ostatní dále ujíždíme dalekými rovinami směrem k Berehovu, krajina se střídá jako v kaleidoskopu. Tu houf čápů, tam stádo koní. Zde kolem studny velké množství krav, onde zase vepřů. Od Berehova k Sevljuši pokrývaly vinice návrší a zeleň révy soupeřila se zlatem pšeničných klasů, které už čekaly na ostří kos. U Králova nad Tisou, kde žně už počínaly, vévodily kraji zříceniny stejnojmenného hradu. Míjíme Chust, trať vede poblíž Tisy. V Teresvě se blížíme k rumunské hranici, kde je v Campulung la Tisa, celní a pasová prohlídka. Poté, když trať u Trebušan (zase v ČSR) trvale zahrnula k severu, změnil se ráz kraje. V hlavní ulici stály nebo se procházely hloučky Huculů a Huculek v národních krojích. Ženy měly bílé košile bohatě vyšíváné na rukávech, zapasky (sukně) a na hlavách barevné šátky. Muži si vykračovali v bílých gatích, měli úzké nebo zase široké opasky, košile na ramenou vyšíváné a krátké kožíšky, sahající k pasu. Měli je vyšíváním navrch.

Dojení ovce na polonině

Pak jsme se hrnuli k vykázaným místům k noclehu. Spalo se v soukromí anebo hromadně v rusínské škole. Následující den byl sraz všech u mostu. Čekala tam tři auta, která nás odvezla horským údolím podél Bílé Tisy přes Bogdan a Luhy téměř k úpatí hory Pietroš. Stoupali jsme po horských úbočích porostlých bujným rostlinstvem. Překrásná květenství bílých tavolníků, kopretiny v několika druzích, lilie, všelijaké, široké listy podbělu, vstavače, sta a sta různých zvonků. A co měchů a lišejníků jsme spatřili, když nás serpentinovitě vedená cesta zavedla do pralesa ve vyšších polohách! Na vrchol Pietroše se nás dostalo osmnáct. Za námahy jsme byli plně odměněni rozhledem na všechny strany, zejména na blízkou Hoverlu.

Sestup z Pietroše byl snazší, jelikož se šlo mírnějším svahem. A potom to šlo stále z horského masívu dolů starým lesem až do údolí do Kozmeščeku, kde na nás čekala lokomotiva a tři vozy úzkokolejní drá-

Cestou k Pietroši

hy lesní správy v Jasíně, aby nás dopravily do Zimiru. V Kozmeščeku jsme v lese viděli několik dělostřeleckých krytů a zákopů z období let 1916-1917, kdy probíhala linie fronty po hlavním hřebenu východních Karpat. Kdysi dobře vybudované kryty byly nyní zbourané. Dráty sebrali zdejší obyvatelé a použili je jako ploty svých pozemků. Úředník lesní správy, který nás při jízdě lesní dráhou doprovázel, poukázal na holá temena hor, které byly až do světové války porostlé pralesem. Dělostřelba je tenkrát v pravém slova smyslu oholila. Budou se ponehlu zalesňovat, aby les dosahoval až na hranice, jak kdysi bývalo. Při cestě do Zimiru je vojenský válečný hřbitov. Za Zimirem se nachází Jablonický průsmyk, kde se zachovalo více památek na světovou válku. Po návratu do Jasiny jsme odjeli motorovým vozem do Rachova.

Druhého dne v Rachově bylo dopoledne věnováno pití kvasných vod, v okolí byla totiž řada minerálních pramenů, jmenovitě sirnoželezitých a sirmých. Nejlepší je Borkut, pramen, který vytéká přímo ve městě ze svahu v modřínovém háji. Je kryt dřevěnou stavbou a přistupuje se k němu po schodech, jako by se scházelo do sklepení. Delší pobyt tam se však nedoporučuje, poněvadž prostor je zčásti naplněn kyslíkem uhlíčitým. Člověk v něm vydrží jen takovou dobu, co si natočí do džbánu. Odpoledne odjela část rachovské skupiny do Kvas, odkud se stoupalo pěšinou až po horu Menčul (1314 m), kde byly státní sýrárny. Správce sýráren dal přinést dva džbery výtečného podmásli, jehož se všichni s chutí napili. Ementálský sýr, který se tu vyrábí, je k dostání po 20 Kč za 1 kg. Huculové, zaměstnaní v sýrárně, byli svátečně vystrojeni. Mladý Hucul hrál na cimbál a jeho druh ho doprovázel na housle. Trojice žen tančila podle taktu, který tleskáním udávali netančící. Jednu ruku daly v bok a druhou se držely jedna druhé. Tančily velice rychle do kola, chvílemi přitom zpívaly a kroužily tak pěkně, že se ani jedna druhá nedotkla. A samo sebou, že se pochlubily svými vyšívkami a ornamenty, sestavenými z korálků.

Večer při ohni jsme si od pastevců vyslechli strašidelné vyprávování o Pesiglavovi (Psohlavci) a o osudu tří bratří z Kvas, které kdysi dávno našli mrtvé pod skalní strží. Bratři byli na polonině, a když se večer ozvalo strašlivé „Búúúj – úúj“, nechovali se, jak měli; nelehli si na zem, neuhasili oheň, nehodili na sebe kus hlíny, aby Pesiglav neměl nad nimi žádnou moc, ale na jeho volání odpovíděli. Pesiglav je vlákal do svého obydlí, uvěznil mezi svými ovečkami a rozpálil velikou pec, aby si pochutnal na jejich duších. Pastevci však v ovčích kožešinách proklouzli dveřmi a prchali do vesnice. Zapomněli ale, že Pesiglav má kouzelný prsten. Když jím otočí a zavolá „Idy, idy“, propadne se země pod tím, na koho myslí. Tak tedy skončili nešťastní bratři z Kvas. Kdo byl ten tajemný Pesiglav? Nepochybně byl součástí tajemných pověr a legend Huculů, které se vyprávějí na poloninách dodnes...

Po přenocování na nedaleké Měrkově chatě nás na druhý den čekal návrat do Kvas a Rachova, kde jsme nastoupili na zpáteční cestu. Krátce jsme se zastavili v Slatinských Dolech a večer jsme se ubytovali ve škole v Berehově. Potom se jelo již známou rovinou k Čopu a dále pak ke Košicím a do Prahy.

Dodejme, že zájezdu se zúčastnila i O. Košutová, autorka knihy z prostředí Huculů „Černá Paraska“, manželka hrdiny protinacistického odboje a pozdějšího armádního generála K. Klapálka.

VLADIMÍR KUŠTEK

Sága rodu Kričfaluši

V šestej časti nášeho seriálu o rodu Kričfaluši (PR 1/2026) jsme sľúbili ďalší pokračovanie, jehož osou bude vyprávění otce pana inženýra Kričfalušiho (s ním jsme si povíдали posledně) o jeho celoživotní pouti. Nějakou dobu to trvá, než se rukopisný text přepíše do počítače a upraví. Nyní tedy postupně představíme paměti JANA KRIČFALUŠIHO, jak je zanechal potomkům.

Úvodem

Tuto svou paměť chci věnovat svým dětem. Ať nikdy nezapomenou, že celý život lidský je pomíjivý. Radosti a strasti, ba i bolesti se střídají vlastně jako počasí. Je dobré si uvědomit, že všichni na této zemi jsme jen obyčejní poutníci.

Kdokoliv bude chtít přečíst tyto řádky, ať si to v celé síle uvědomí. To, co je tady psáno, není vymyšleno. Životní úděly těchto lidí byly opravdové. Někdy si myslím, že přísloví „život tropí hlouposti“ je až moc milé rčení. Přeji si, aby čtenář nebyl roztrpčen ani zklamán. Životy jednotlivých postav a postavíček byly rozličné, a lišily se i ty postavičky samotné. Chci podat věrohodně příběhy, ať se to někomu může zdát jen jako povídka nebo bajka.

Vše, co bude dál následovat, je i pro mne jako zlý sen. Čtenáři, odpusť tento můj best-

seller. Snad to pomůže i tobě, aby ses také všeho špatného vyvaroval! Ať tvoje děti nic takového nezažijí. Když vezmeš do ruky tyto zápisky, uvědom si, že jsi člověk! To bude pro tebe nejlepší vizitka. Pamatuji si to, člověče!

Kričfaluši Jan, vlastní rukou psáno

Kapitola prvni (část)

V malebném údolí říčky Tereble pod masivem Karpat je vesnice jménem Kričevo. Založil ji zeman Kričfaluši. Ten zeman byl pasován na šlechtice císařem Rakousko-uherské říše Františkem Josefem II. Bylo to v roce 1792 „Za zásluhy pro mocnářství“. Doklad o tom má v držení rodina generála Kričfalušiho, který zemřel roku 1994.

Tento zemanský Kričfaluši se usadil v tak malebném koutě s trvalým úmyslem. Z tvrze původní vznikla vesnice až do dnešní podoby. Má 1400 čísel a 670 obyvatel se jmenuje Kričfaluši. Žijí tu rolníci i dělníci všeho potřebného druhu. Aby se rozlišili, tak ke svému rodnému jménu Kričfaluši je přidáno příjmení Kašanik. Jsem jeden z toho rodu, Kričfaluši-Kašanik. A slavný generál byl taktéž z toho hrdého rodu. Lidé tam v podhůří předávali si z pokolení na pokolení pověsti o svých předcích a předchůdcích. Na faře byly zachovány zápisky o dění v celé této milované vesnici i za války 1941-1945.

Říčka Terebla

Po válce nový řád veškerou takovou dokumentaci zničil. Byla to velká škoda. Ve vesnici stojí kostel z 19. století, je tam i mlýn na turbínový pohon. Asi 5 kilometrů za vesnicí se už vypínají horské štíty. V létě je tam všude moc krásně. Na několika místech vyvěrá přírodní osvěžující kyselka nazývaná zdejšími lidmi „borkut“. Po pravé straně vesnice stojí malá továrnička na stavební omítku „břízolit“. Materiál získává v blízkém lomu. Samotné Karpaty poskytují i nevšední nerosty jako je modrý mramor. Říčka Terebla tu pramení u hory Pop Ivan. Dříve ji dřevorubci používali ke splavnění natěženého dřeva. Dnes je u vesnice Koločava postavena hráz a voda tu odtéká štolou přes horu do hydroelektrárny. Pak teče směrem na Chust a vlévá se do řeky Tisy.

(Pokračování příště)

Z rukopisu přepsal a upravil

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Stretnutie s príbehom Petra Rožkanina

Nechcem sa sťažovať, ale v súvislosti s úsmevným príbehom, ktorý v texte spomeniem, chcem vysvetliť moju situáciu na začiatku tzv. normalizačných rokov, teda zhruba po udalostiach, ktoré nasledovali po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968.

Rok predtým som sa vrátil do Prešova zo základnej vojenskej služby v Českých Budějoviciach a pracoval som vtedy v ukrajinskom mesačníku, kde som mal na starosti jeho grafickú úpravu. Lenže bez vedomia šéfredaktora som pri výročí spomínaných udalostí z roku 1968 pripravil do tlače obálku časopisu, ktorého symboly som vysvetlil medzi pracovníkmi tlačiarne. Bdelý predseda straníckej skupiny v tlačiarňi to nahlásil na príslušné miesta, obálka sa už do tlače nedostala a v dôsledku toho som bol z redakcie prepustený.

V tom čase som publikoval v humoristicko-satirickom časopise Roháč pravidelný seriál so zbrojníckou tematikou s názvom Dereš Fedora Vica, ktorý redakcia Roháča stihla vydať knižne. Táto publikácia bola však z predaja stiahnutá a zošrotovaná, a ja som dostal nielen zákaz publikovať, ale bol som vylúčený zo Slovenského syndikátu novinárov a nebolo mi umožnené kdekoľvek sa zamestnať.

V tomto období som mal pracovňu, používanú ako ateliér, v pivničných priestoroch jedného zo súkromných domov blízko hlavnej ulice, na ktorej bol po vojne vybudovaný na mieste zbombardovanej pošty na tú dobu exkluzívny hotel Dukla. Tam som občas išiel, ale väčšinou som sa tam nezdržal a išiel

Peter Rožkanin v uniforme.

som si sadnúť do neďalekej krčmy nižšej cenovej skupiny, nazývanej „štvrka“.

Tak tomu bolo aj v jeden deň v spomínanom období.

Zo zvyku som zašiel do kaviarne na prízemí spomínaného hotelu Dukla, a keď som sa na konci miestnosti otočil a odchádzal smerom von, začul som známy hlas, ktorý vyslovil moje meno tak razantne, že to bolo počuť na celú kaviareň. Bol to hlas vojnového veterána Petra Rožkanina. Sedel za jedným zo stolov v podplukovníckej uniforme s nejakými ďalšími ľuďmi. Jeho oslovenie vyznelo ako rozkaz, a tak som ostal stáť ako v pozore. Rožkanin mi po rusínsky s rovnakou razanciou prikázal: „Vico, tu si sjad! (tu si sadni!)“

Až vtedy som si všimol, že tí spolusediaci sú funkcionári Okresného výboru KSS (pre mladších - Komunistickej strany Slovenska) v Prešove, pre ktorých som bol ideologicky neprijateľný. Preto som trochu váhal, ale žela-

nie podplukovníka Rožkanina bola taká naliehavá, že iná možnosť neexistovala, a tak som si poslušne sadol na voľné miesto pri ich stole. Nepovedal som ani slovo, ale ticho netrvalo dlho, lebo Rožkanin tým straníckym funkcionárom potreboval hneď vysvetliť, prečo ma zavolať k stolu. Na celú kaviareň po rusínsky zahlásil: „Vico je mój kamarat, bo z joho strýkom jem bojovav na Dukli!“

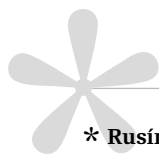
Za tým nastalo chvíľkové ticho, ale Rožkanin hneď zakončil svoj výstup k funkcionárom z OV KSS vetou: „A vy všetky môžete íť do rici!“ (A vy všetci môžete ísť do rici, teda do prdele!)

Ten jeho výstup mi bol veľmi sympatický, ale tváril som sa neutrálne, ako by som ani nič nepočul. Ale nikto z oslovených prisediach sa k tomu nijako nevyjadril, lebo bolo jasné, že on, nebojácny vojnový veterán bez jednej ruky, si to voči nim môže dovoliť.

Už ani neviem, ako potom naše posedenie prebiehalo ďalej, ale na tie vety udatného veterána nikdy nezabudnem.

A ešte k podplukovníkovi Petrovi Rožkaninovi, ktorý dožil v Prešove vo veku 79 rokov: Bol rodákom z rusínskej obce Ladomirova. Keď vypukla 2. svetová vojna, bol odvedený do maďarskej armády, ktorá bojovala po boku nacistického Nemecka. Rožkanin však z maďarskej armády zbehol a ušiel do Sovietskeho zväzu. Neskôr sa ako príslušník 1. československého armádneho zboru dostal v hodnosti podporučíka až na dukelské bojisko, kde sa spolu s Červenou armádou snažili prelomiť nemeckú obranu a dostať sa na naše územie.

Pokračovanie na strane 12

* **Rusínské organizace a samosprávy se vyjadřují k situaci kolem SNM – Muzea rusínské kultury v Prešově.** Citujeme: Dnes (6.8.2026) jsme předali Ministerstvu kultury Slovenské republiky *Vyjádření podpory stanovisku z 19. června 2026, které žádá zachování a rozvoj SNM – Muzea rusínské kultury v adekvátních prostorách v Prešově jako jediné celostátní muzejní instituce specializované na dokumentaci.* Podpora stanoviska výrazně přesáhla rámec jednotlivých organizací. K 6. srpnu 2026 jej podepsali primátor krajského města Prešov František Olha, primátoři Boris Hanuščák (Bardejov), Miloš Meričko (Humenné), Michal Repaský (Sabinov), Peter Vološin (Snina), Ján Sklár (Sobrance), Ondrej Brendza (Stropkov), desítky starostů obcí, představitelé vědeckých, kulturních a vzdělávacích institucí i nevládních organizací. Sběr podpisů nadále pokračuje. Podporu vyjádřily i Kulatý stůl Rusínů Slovenska jako střešní organizace rusínských občanských sdružení, Rusínská obroda na Slovensku jako nejstarší a nejpočetnější rusínská organizace vzniklá po roce 1989, Sdružení inteligence Rusínů Slovenska, Ústav rusínšeho jazyka a kultúry Prešovské univerzity, Divadlo Alexandra Duchnoviče, Podkarpatský umělecký lidový soubor a další významné instituce a organizace. Celé znění Stanoviska a seznam signatářů jsou dostupné na webu Kulatého stolu Rusínů Slovenska.

* **Restart festivalu v Mikové:** kvalitní organizace a skvělé výkony na pódiu. Den plný neokoukané zábavy, noc nabitá hudebními bonbónky, deset kapel, skupin a souborů, které vrchovatě naplnily očekávání téměř čtyř tisíc návštěvníků. Tak se dá v kostce charakterizovat rusínský Festival Miková, osvěžující událost z posledního červencového víkendu, která se odehrála v snad nejzapadlejším koutě na severovýchodě Slovenska – v rusínské vesničce Miková, rodišti rodičů Andyho Warhola. Festival dostal do vínku přívlastek 1. ročník, organizátoři se netajili tím, že bude něčím ve stylu zkušební jízdy a testem, jelikož ho připravili sice s vášní, ale za extrémně krátký čas. Dopadl ale na výbornou. Shodli se na tom účastníci i organizátoři.

* **Malé obce mohou získat dotaci bez spolufinancování.** Nejvíce peněz směřuje do Prešovského kraje. Ministerstvo investic, regionálního rozvoje a informatizace SR vyhlásilo dotační výzvu Milion pro malé obce. Samosprávy s nejvýše 500 obyvateli mohou získat od 1.000 do 3.500 eur na nákup stavebního materiálu. Žádosti je třeba podat elektronicky do 5. října 2026. Na výzvu je vyčleněno celkem

z Prahy byl v pátek 4. září mimořádně protažen z Humenného až do Medzilaborců. Souviselo to právě se slavnostním znovuotevřením muzea, které bylo zpřístupněno po tříleté rekonstrukci a nyní nese název Muzeum moderního umění Andyho Warhola. Jak informoval mluvčí Železniční společnosti Slovensko Ján Baček, dráhy tak symbolicky navázaly na událost z před 35 lety, kdy byl u příležitosti výstavy Andyho Warhola vypraven z Prahy do Medzilaborců speciální vlak WARHOLTOUR. ZSSK zároveň dočasně přejmenoval noční vlaky EN 442/443 SLOVAKIA na SLOVAKIA POP-ART. Pod tímto názvem byly vedeny několik dní i ve vyhledávacích spojení a v prodejním systému. Z historie: železnice byla součástí významné události v historii muzea již 5. října 1991. Z Prahy tehdy vypravili speciální vlak WARHOLTOUR pro vernisáž výstavy „Andy Warhol v kraji svých rodičů“. Zúčastnil se jí i Warholův bratr John Warhol a výstavu navštívilo více než 2.000 lidí.

* **Recenze knihy Davida Hubeného Budiž světlo!** *Bezpečnost – korupce – zájmy v energetice Podkarpatské Rusi v letech 1919–1945* vyšla v Česko-slovenské ročence č. 1/2026. Jejím autorem je prof. Peter Švorc. V recenzi nazvané Trnitá cesta za světlem autor oceňuje rozsáhlý archivní výzkum i Hubeného schopnost propojit dějiny elektrifikace s příběhy konkrétních lidí. Přibližuje knihu, která vedle modernizace země odhaluje také zákulisí obchodních dohod, politických vazeb, klientelismu a korupce. Vyzdvihuje její přínos k poznání hospodářských dějin Podkarpatské Rusi, dobové fotografie

a citlivý způsob zpracování. Publikaci vydalo Sdružení inteligence Rusínů Slovenska.

* **Ukrajinský faktor Pražského jara? Petro Šelest, Rusíni a cesta k invazi** – článek s tímto titulem na serveru rusyn.sk se vrací k okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v čele se Sovětskou armádou v srpnu 1968. Text mimo jiné uvádí: „Co znamenal ukrajinský faktor? Označení neznamená, že okupace Československa byla dílem Ukrajiny nebo Ukrajinců. Ukrajina v roce 1968 nebyla nezávislým státem a rozhodnutí přijímalo vedení Sovětského svazu. Pojem pojmenovává tři konkrétní okolnosti: mimořádně aktivní roli šéfa sovětské Ukrajiny Petra Šelesta, obavu z přenesení reformních myšlenek přes společnou hranici a informační vliv ukrajinské KGB, která hrozby často zveličovala nebo zkreslovala. Na otázku, zda tento faktor rozhodl o vojenském vyústění krize, nelze podle dostupných dokumentů odpovědět jednoznačně. Přesvědčivé však ukazují, že Šelest patřil mezi „hybatele“, kteří tlačili události k násilnému řešení. Východní Slovensko, Rusíni a Podkarpatská Rus se v jeho uvažování objevovaly ne jako okrajový zeměpisný detail, ale jako citlivý prostor, přes který se mohla svobodnější československá zkušenost přenést za sovětskou hranici.“

* **Ve věku 96 let zemřel 8. srpna 2026 profesor Peter Lizanec, významný jazykovědec, hungarolog a pedagog rusínšeho původu.** Více než šest desetiletí se věnoval výzkumu rusínských a maďarských nářečí Podkarpatské Rusi, jazykovým kontaktům v rusínsko-maďarském prostředí a rozvoji hungarologie na Užhorodské národní univerzitě. Patřil k nejvýraznějším osobnostem vědeckého a kulturního života Zakarpatské oblasti. Byl dlouholetým vedoucím Katedry maďarské filologie Užhorodské univerzity, zakladatelem a ředitelem Centra hungarologie, doktorem filologických věd, zasloužilým vědcem Ukrajiny a předsedou Zakarpatské maďarské vědecké společnosti.

Kresba Fedor Vico

1.110.178 eur. Největší částka – 347.178 eur – připadne Prešovskému kraji. Pro Košický kraj je určeno 171.500 eur. Do dvou východoslovenských krajů tak směřuje celkem 518.678 eur, tedy téměř 47 procent celkové částky. Podle ministerstva je na Slovensku 1.115 obcí s nejvýše 500 obyvateli. Oprávněnost konkrétní obce se posuzuje podle počtu obyvatel evidovaného Statistickým úřadem SR k 31. prosinci 2025. Podpora je určena výlučně na nákup stavebního materiálu, který bude použit na zhotovení, opravu, obnovu, úpravu nebo technické zlepšení objektů a prostranství sloužících veřejnosti.

* **Warholovo muzeum v Medzilaborcích se opět otevřelo veřejnosti.** Přijel i umělcův synovec Donald. Mezinárodní noční vlak

Lékařská župa pro Podkarpatskou Rus.

Část II. – Sociálně-lékařský sjezd v Mukačevu

Podkarpatská Rus byla též místem konání lékařských sjezdů, včetně nově se prosazujícího sociálního lékařství, jehož druhý sjezd se plánoval a posléze uskutečnil v Mukačevu od 3. do 7. června 1922. Iniciativu zde vykonala v únoru 1922 vzniklá XXXIII. župa Ústřední jednoty českých lékařů, která chtěla, aby se ostatní pracovníci republiky seznámili se situací na Podkarpatské Rusi a sestavili podněty ke zlepšení situace. K shromáždění přibližně dvou stovek účastníků sjezdu však bylo potřeba vykonat množství předběžné práce, které se ujali Bohuslav Albert (generální tajemník sjezdového výboru) a Josef Frantál (předseda sjezdového výboru), kteří mimo jiné velmi usilovali o setkání s premiérem Edvardem Benešem a o jeho přítomnost v návaznosti na jeho předchozí návštěvu Podkarpatské Rusi. Připravili mu i sjezdovou legitimaci. Beneš o sjezd jevil zájem, ale obtížně se hledal termín pro setkání s organizátory.

Přípravy a propagace

Na začátku dubna 1922 byla lékařská veřejnost informována, že přípravné práce se chýlí již ke konci a že během několika dní budou rozslány letáčky a prospekt, který měl přinést informace jak o sjezdu, tak o samotné Podkarpatské Rusi a jejím obyvatelstvu. Všichni se zároveň vyzývali, aby se na akci přihlásili a aby ji propagovali vyvěšením sjezdového plakátu v čekárnách svých ordinací spolu s informačním letákem.

Na schůzi Mladé generace lékařů při Ústřední jednotě československých lékařů v Praze-Královských Vinohradech konané 25. dubna 1922 vystoupili Frantál a Albert. Frantál referoval o situaci na Podkarpatské Rusi, kde v ekonomickém centru země, v Mukačevu, žilo 26 milionářů, šest miliardářů, ale vůz s infekčně nemocnými museli doprovázet četníci, nemocní se skvrnivkou se skrývali před lékařem... O těchto a dalších paradoxech měla pojednat připravovaná konference. Zmínili i praktickou nerealnost získávání statistických dat, neboť Češi v pozicích obvodních a obecních notářů ještě nepronikli do místních předpisů a lékaři tak prováděli jen dílčí výzkumy na svých pracovištích. Závěrem zdůraznili, že sjezd nemá být čistě podkarpatoruský, ale vzájemně obohacující.

Vystoupení před mladými lékaři nebylo jediným propagačním opatřením. V hlavním městě republiky působila sjezdová informační kancelář ve dnech od 25. do 28. dubna od 17:00 do 19:00 v prostorách lékařské komory (Vladislavova ulice 14), kde ji obhospodařovali předseda sjezdu Frantál a generální tajemník Albert. Organizátoři dostali dopisy nejen od ministrů a různých organizací, ale jednotlivých zájemců. Přihlašovací lhůta s nárokem na zlevněnou jízdenku a použití železnice, původně končila 10. května.

Hlásí se politici i lékařské kapacity

Mezi hosty se přihlásili vrcholní politici (již zmíněný Edvard Beneš, dále Vavro Šrobár, Bohuslav Vrbenský) a samozřejmě dobové odborné kapacity (např. Jaroslav Hlava, Rudolf Jedlička a další). Mukačevský odbor Československého klubu turistů nabídl několik výletů do podkarpatoruských hor. Zájemci se měli obrátit na předsedu spolku, finančního radu Kadlece.

Na začátku května již bylo zřejmé, že sjezd bude velikou a úspěšnou akcí s množstvím předních řečníků, ba mnozí účastníci konference se pro věc nadchli natolik, že si připravili hned dva referáty. Pro jistotu došlo k opětovnému otevření sjezdové kanceláře v Praze v místnostech lékařské komory dne 22. května od 17:00 do 19:00 do 31. května včetně. Během pražského pobytu organizátorů se podařilo dohodnout zvláštní rychlík s vagony se sklápěcími sedadly, který měl vyjet v pátek 2. června 1922 v 12:50 z Masarykova nádraží a do Mukačeva dorazit 3. června 1922 v dopoledních hodinách. Ministerstvo železnic povolilo pro tento vlak slevu 33 % (cesta tam a zpět tak vyšla ve třetí třídě na 138, ve druhé na 276 a v první třídě na 552 korun). Do vlaku bylo možno nastupovat v Olomouci, Žilině a Košicích (což samozřejmě vedlo ke snížení ceny lístku).

V neděli 14. května 1922 se v 16:00 konala mimořádná valná hromada XXXIII. župy za účelem bilance přípravných prací sjezdu, přičemž pořadatelé očekávali, že hromada bude s vývojem celé akce, které

předvídali úspěch, naprosto spokojena. Samotné mimořádné valné hromady se zúčastnil viceguvernér Petr Ehrenfeld, ústřední ředitel Československého Červeného kříže, mukačevský župan Bohumír Toupalik, zástupci místních odboček dalších spolků (Československá obec legionářská, Sokol, Svaz čs. důstojníků, Klub československých turistů, Spolek paní a dívek). Jednání zahájil předseda podkarpatoruské lékařské župy Václav Merhout uvitáním přítomných a následně předseda sjezdového výboru Frantál informoval o zájmu o akci a přečetl dopisy z Kanceláře prezidenta republiky, od premiéra, ministrů zdravotnictví, školství, spravedlnosti a předsedkyně ČsČK Alice Masarykové. Následně generální sekretář sjezdu Albert vylíčil aktivity výboru a sekretariátu s tím, že díky finanční podpoře resortního ministerstva a ČsČK se podařilo rozvinout značnou propagační činnost, která přinesla více než 100 řádných přihlášek. Zájem vedl k prodloužení přihlašovací lhůty do 25. května a možnosti zajistit zvláštní vlak pro účastníky, přičemž

PŘIHLÁŠKA
K ÚČASTI NA SOC.-LÉKAŘSKÉM SJEZDU
PODKARPATSKÉ ŽUPY Ú. J. Č. L.
VE DNECH 4.-7. VI. 1922 V MUKAČEVU.

SJEZDOVÉMU VÝBORU!

Přihlašuji se tímto za člena sociálně-lékařského sjezdu v Mukačevě a žádám o zaslání složenky k úhradě režijního příspěvku, opravňujícího mne k nároku na ubytování a stravování na Podkarp. Rusi ve dnech sjezdových (4.-7. VI. 1922), včetně zájezdu do Marmaroše (6. VI. 1922).

Současně oznamuji, že účastním se jednání sjezdového v těchto sekcích: _____
této sekce _____
přihlašuji přednášku: _____
a přihlašuji se k debatě: _____
(Manuskript — tematu odešlu nejdříve do _____.)

(Podpis): _____
(Povolání): _____
(Přesná adresa): _____

(Nehodící se račte škrtnouti!)

„Karpátia“ Mukačevu.

Přihláška na sjezd. Národní archiv, fond Předsednictvo ministerské rady, kart. 91, sign. 107/1.

se představil plán jeho uvitání v Čopu zástupci správy Podkarpatské Rusi a reprezentanty lékařské župy, jakož i následné ubytování hostů a doprovodný program. Valná hromada s plány jednomyslně souhlasila a pověřila sjezdový výbor vykonáním dalších kroků.

Úspěšný sjezd

Dne 2. června vyjelo z Prahy ve zvláštním vlaku cca 120 účastníků a cestou jich přistoupilo dalších třicet. Ve vlaku se distribuoval sjezdový Oznamovatel s pokyny pro účastníky a programem akce, seznamem přihlášených a jejich adresářem. V Čopu byl vlak uvítán zástupcem viceguvernéra, zástupcem Sokola a starostou podkarpatoruské župy lékařské. Za cestující jim odpověděl prof. Antonín Veselý, který se téhož úkolu ujal v Mukačevu, kde poděkoval za přivítání. Následně byli hosté rozvezeni na ubikace. Po obědě se účastníci rozdělili na čtyři skupiny. Jednu vedl předseda místního spolku turistů Kadlec na hrad, druhá si prohlédla nemocnici, třetí státní dětský domov a čtvrtá dětské centrum Amerického červeného kříže. Po krátkém odpočinku následoval večírek na uvítanou, jenž se konal v hotelu Hvězda. Zde došlo na kulturní vložku. Na slavnostním zahájení v zasedací síni mukačevské radnice jako první uvítal přítomné předseda sjezdového výboru Frantál, následně byl čestným předsedou zvolen již zmíněný prof. Antonín Veselý, místopředsedy ministerští úředníci. Uvítací řeč pronesl viceguvernér Ehrenfeld, po němž promluvíli zástupci pražské, brněnské a bratislavské lékařské fakulty a představitelé zúčastněných resortů a dalších organizací. Následně pojednal o Podkarpatské Rusi Petr Petrigalla, místní lékař a politik.

Od 4. června probíhalo samotné zasedání sjezdu, kde za Podkarpatskou Rus hovořil např. Petrigalla. Konference pak byla rozdělena do šesti sekcí s těmito dobovými názvy: I. (péče o dítě), II. (péče o mrzáky), III. (péče o chroniky), IV. (péče o tuberkulózní), V. (péče o choromyslné) a VI. (všeobecná).

Pokračování na straně 12

Do Berehova po stopách rodičů

Toto jsou mé vzpomínky na cestu na Podkarpatskou Rus, sepsané 20. června 1997. Teprve po letech jsem je přepsala na PC. Uběhlo mnoho let a já se tam dosud nevrátila, ale snad to ještě bude! Horší je, že ty zarostlé tovární dvory jsou už u nás také k vidění, a práce pro mnohé lidi také není.

Letos se mi splnil sen – už dlouho jsem se chtěla podívat na Podkarpatskou Rus. Vidět zemi, o které jsem doma od útlého dětství slyšela. Rodiče se tam seznámili, prožili první čtyři léta manželství, na což velice rádi vzpomínali. Táhl mě to tam tím více, když jsem si přečetla tatínkovy vzpomínky, ve kterých popisoval svůj život u finanční stráže na dalekém východě. (Vzpomínky vyšly knižně v r. 2002 pod názvem *Financem na Podkarpatské Rusi*, ale toho už se tatínek nedožil.)

Cesta se mi podařila díky sousedce, čtyřiašedesátileté paní, která tam má rodinu svého již zemřelého manžela. Od jejího synovce jsme dostaly pozvání, které bylo nezbytné pro vycestování, a tak jsme měly zajištěno i ubytování v Berehově v rodině Olexy Pečory. Ten navíc své tetě slíbil, že ji bude všude vozit autem, a že pro nás přijede do Čopu a zase nás k vlaku zaveze.

Zakoupily jsme si tedy na Hlavním nádraží jízdenky na lůžkový vlak do Čopu na den 22. května i na zpáteční cestu za týden.

Po celkem slušně prožitě noci ve vlaku jsme dorazily ráno v 9 hodin do Čopu (kontrola přes dvoje hranice byla pro nás bez problémů), kde nás již u vlaku čekal Olexa s dalším příbuzným, který v Čopu bydlí. Vzali nám zavazadla a zavezli rovnou na první návštěvu k Michalovi domů. Nový, pěkně zařízený byt, příjemné přivítání, dobrý oběd, pěkně prostřený stůl, to vše napravilo můj první – nevalný – dojem po

místy krokem, vybírali si z výmolů slušnější místa, občas museli jet v protisměru. Nejdříve jsme se stavili v Berehově, kde má osmačtyřicetiletý Olexa firmu na zpracování dřeva. Měl tam hezky zařízenou kancelář samozřejmě v dřevěném stylu. Čekaly nás tam jeho dvě sestry, které tam pracují. Starší Maruška, mladší Magda srdečně přivítaly i mě, což mě dojalo, a ptaly se, co mě táhne na Podkarpatskou Rus. Řekla jsem jim, že chci jít po stopách svých rodičů, vidět ten kraj... Dostali jsme kávu, připili si na setkání nějakým koňakem a pak teprve nás Olexa zavezl domů, kde nás čekala jeho žena Katka.

Zmodernizovaný domek na konci města s dvorkem porostlým vinnou révou, jak je v kraji zvykem, vzadu větší zahrada se vši možnou zeleninou a bramborami, ale i chlév s krávou a třemi selaty. Doba je zlá, a tak je nejlepší co nejvíce sami vypěstovat pro potřeby rodiny.

Ten den se už nic jiného nedělo, druhý den nás však čekala svatba v rodině, ženil se synovec Olexy. Nejdříve nás odvezli do domu, který ženich a nevěsta už měli postavený a částečně zařízený. Sedělo se dole v garáži, něco popilo. Ale! Ti přítomní lidé na mě působili divným dojmem. Někteří muži mi připomínali mafiány, jejich manželky i děti tak nobl oblečené, že jsem si připadala jako chudá příbuzná... Ženichova matka nás provedla domem, který byl velice luxusně zařízený, to jsem neviděla ani v Německu.

Z tohoto domu se jelo několika auty do domu nevěsty, který byl obklopen mnoha zvědavci. Ve dvoře byl postaven velký stan s připravenou hostinou, stoly plné jídla a pití, hrála hudba. Přitom probíhal obřad loučení dcery s rodiči. Nevěsta byla krásná, v dlouhých bílých šatech. Pak následoval obřad na

Foto Ondřej Huleš

Zářijová procházka po pastvinách

i po nás přicházeli další hosté, každý s velkou kyticí, ale dary nebylo vidět, zřejmě v kyticích byly ukryté obálky s penězi.

Také jsme předaly dárky novomanželům. Na svatbě jsem pila poprvé výborný koňak Metaxu. Tančilo se, ale protože jsem tam jela se sotva zhojeným pravým chodidlem, trochu jsem ještě kulhala. Olexovi jsem nemohla dát košem, tak jsem se v kole chvíli jen trochu „pohupovala“. O půlnoci jsme šly domů, zába-va prý pokračovala ještě celou neděli. Ženich byl opravdu boháč, který se vypracoval z nymanda, ale jakým způsobem? A ještě jeden postřeh ze svatby: novomanželé během večera procházeli s ozdobenými skleničkami sálem a připíjeli si se všemi hosty. Tolik o svatbě.

V neděli jel s námi Olexa do nedalekého Petrova, kam jsem se tolik chtěla podívat, hlavně do záměčku, kde tatka kdysi bydlel za svobodna. Dojeli jsme tam kolem poledního, informace nám podala nějaká žena, ukázala, kde bydleli Homolkovi. S dojetím jsem vcházela do záměčku, který byl před lety tatkovým domovem, dojatě jsem stoupala schodištěm do prvního patra a přidržovala se zábradlí, na která i on před lety sahal. Místo pokojů tam nyní byly výstavní síně s obrazy. Olexa nás ještě trochu provedl Petrovem, vesnice nic moc, v tuto dobu byla i vylidněná; dojeli jsme ke stadionu, kde byla slušnější restaurace – snad čárda. Přesto jsem byla moc ráda, že jsem se do Petrova podívala. Cestou zpět jsme projížděli Vylokem, který jsem též od tatky znala a měla s sebou jeho starou pohlednici.

Další den bylo pondělí, jeli jsme za další Olexovou sestrou do Nevické poblíž Mukačevo. Odtamtud je Miša, mladý muž, který je zaměstnan asi tři roky v Praze a občas za paní Pečarovou zajde. I tato rodina mě velice hezky přijala, zvlášť starý pán – bývalý učitel, který hodně rozuměl česky. Dobře se s ním povídalo, vizáž mi trochu připomínal tatku. Nevěděli, co by nám honem na uvítání snesli. Žijí velice skromně, mladí bydlí se starými. Olexa jim přivezl nějaký nákup. Před odchodem jsme se fotografovali na dvorku, kde se sušilo seno. Cestou domů jsme se stavili ve skanzenu v Užhorodě i na nádvoří hradu v Mukačevě, který se právě opravoval. Obojí se mi líbilo.

Pokračování na straně 12

Foto Ondřej Huleš

Strymba (1719 m n. m.)

vystoupení z vlaku. Z nádraží a okolí vanula podivná ošuntělost. První ukázky nedostatečné hygieny při prodeji chleba na ulici rovnou z nákladního auta a podmražené počasí také k tomu přispěly.

Po obědě jsme se vydali autem do Berehova, ale Olexa nás vzal oklikou přes Užhorod a Mukačevo. Tam ještě byly silnice slušné, ale jak jsme se blížili k Berehovu a také přímo ve městě – jedna hrůza! Řidiči byli nuceni jet

úřadě, poté v kostele. Všechno bylo blízko našeho dočasného bydliště, kam jsme se vrátili s tím, že asi v 19 hodin máme být v restauraci. To už s námi jela i Olexova žena Katka, která obstarala hospodářství, podojila krávu a hodila se do gala. Slušelo jí to. V restauraci byly opět plné stoly jídla a pití – já myslela, že to je na celý večer, ale kdepak, nosilo se pak další teplé jídlo, a kolik chodů! Jedlo se dost kuřat. Na hostině prý bylo celkem asi 250 lidí. Ještě

Pašeráci na Podkarpatské Rusi (1918–1938): Kriminalita, nebo ekonomická nutnost?

Pašeráctví představuje nelegální přepravu zboží a jiných předmětů přes celní (státní) hranici. Tento ekonomický fenomén je průvodním jevem pohraničních oblastí, mezi něž se řadila i Podkarpatská Rus. Meziválečné československé období (1918–1938) pro výzkum dané problematiky však představuje unikátní hodnotu. Tehdy poprvé a naposledy v historii tvořila absolutní většina hranic Podkarpatské Rusi (až 80 %) hranici státní, přičemž pouze pomezí se Slovenskem představovalo hranici vnitřní. Podkarpatská Rus, obklopená celními bariérami polské Haliče, Rumunska a Maďarska (tedy států, které vedly s Československem obchodní války) se ocitla v ekonomické izolaci. Export levné kulatiny možná problém nepředstavoval, avšak většinu zboží nebylo kvůli vysokým cům a přepravním nákladům možné výhodně dovézt ani vyvézt. Počátkem 20. let dosahovaly průměrné ceny spotřebního zboží na Podkarpatské Rusi hodnot o 25 % vyšších než v hlavním městě Praze, a to při několikanásobně nižších příjmech obyvatelstva. Vysoké ceny a nízké výdělky v kombinaci s dostupným černým trhem v Rumunsku, Polsku a Maďarsku za čtyřsetkilometrovou, slabě střeženou hranicí tak přirozeně generovaly silnou poptávku i nabídku. Podkarpatské Rusi bylo předurčeno stát se centrem pašeráctví – nikoli však v důsledku kriminální povahy místního obyvatelstva, nýbrž pod vlivem geografického determinismu a neúspěšné hospodářské reality.

Proč by nás mělo pašeráctví zajímat i mimo rámec dobrodružné kriminální tematiky? Proč se nevěnovat spíše korupci, považované za hlavní neduh ekonomiky a politiky? Především proto, že zatímco korupce zasahuje veřejné finance, kontraband ve velkém rozsahu transformuje trh, cenovou hladinu i fungování celých hospodářských odvětví. V prvním případě je dopad na obyvatele negativní, avšak nepřímý. Ve druhém případě působí bezprostředně – určuje, co a kolik si člověk může koupit či prodat a jakým způsobem může hospodařit. Skutečnost, že pašeráctví na Podkarpatské Rusi existovalo a nadále existuje, je nezpochybnitelná. Co však znamenalo pro tento region a jak ovlivňovalo tržní prostředí? Přesná data chybějí, neboť pro oblast ekonomické kriminality neexistují ucelené statistiky. Proto jsem v tomto textu pro analýzu zvolil tři konkrétní sondy představující klíčové komodity meziválečné Podkarpatské Rusi: obilí z Maďarska, alkohol z Rumunska a koně z Polska. O nelegálním obchodu s těmito komoditami vypovídá dobový tisk i archivní dokumenty. V tehdejším kontextu šlo o důležité zboží, na němž lze přesvědčivě demonstrovat hospodářský a sociální rozměr pašeráctví.

Koně z Polska

Na Podkarpatské Rusi ve dvacátých letech 20. století představoval kůň v důsledku slabé motorizace klíčový kapitál, jehož byl po válce značný nedostatek. Tento deficit se projevoval zcela zřetelně: ceny koní v republice dosahovaly 4 000 až 8 000 Kč, přičemž na Podkarpatské Rusi byly zhruba o 30 % vyšší než v polské Haliči. V téže době stát za dovoz jednoho koně z Polska vybíral clo ve výši 1 200 Kč. Tato povinnost zcela eliminovala cenovou výhodnost polských koní – podobně jako současná cla na automobily snižují výhodnost dovozu ojetých vozidel. Aby se zamezilo nelegálnímu obchodu bez zaplacení cla, fungoval systém koňských pasů, který ke každému kusu dobytka přiřazoval úřední dokument. Podnikaví verchovinští pašeráci však v roce 1926 odcizili z notářství v obci Izky pětasedmdesátikilovou bednu s použitými koňskými pasy. Ukázalo se, že starý pas (představující fakticky pouhý papírový formulář) lze snadno znovu použít a zapsat do něj propašované koně. Na Verchovině se tak rozvinul nový typ nelegálního obchodu. Z Haliče se zakoupil levný kůň, vyhledal se použitý pas odpovídající zbarvení jeho srsti a zvíře se prodalo na Podkarpatské Rusi – s tím rozdílem, že falšovaný pas nestál 1 200 Kč, ale pouze 200 Kč. Na základě tohoto schématu se prodávali i kradení koně, přičemž taková „legalizace“ vyšla na 1 000 Kč. Pašerák tak obcházením cla získal až 1 000 Kč a rolník byl spokojen, že pořídil koně výhodněji. Rozsah této aféry lze jen obtížně vyčíslit. Přibližně na každých tisíc padělaných koňských pasů stát přišel na

clech o jeden milion korun, které skončily v kapsách pašeráků. Takových pasů mohly být stovky až tisíce. Co to znamenalo z ekonomického hlediska? Na celé Podkarpatské Rusi bylo v roce 1925 evidováno pouze 23 050 koní. I dvě stě nelegálně dovezených kusů mělo na takto úzkém trhu zásadní dopad; mohly výrazně snížit ceny a poškozovaly poctivé rolníky, kteří měli zájem výhodně prodat svůj dobytek.

Pašování koní nebylo čistě obchodní záležitostí. Pašeráci při hledání koní s konkrétní barvou srsti odpovídající padělanému pasu zvířata často přímo kradli. Tak byl například kůň ukradený v polské obci Okorce nalezen u podkarpatského rolníka z obce Izky. Tomuto Rusínovi kůň posel, a proto si od pašeráků zakoupil kradené zvíře stejné barvy, aby mohl nadále využívat starý pas. Na tomto kriminálním podnikání se podíleli pašeráci z obou stran hranice. Přestože státní orgány proti tomuto nešvaru bojovaly, místní obyvatelstvo ani obecní úředníci četníkům aktivně nepomáhali. Naopak, některé děti

Huculky jdou na Poloninu, Jasyňa, 1922. Foto Rudolf Hůlka
Ze sbírek Slovanské knihovny NK Praha, sign. T_H_1_474

dokonce monitorovaly situaci a varovaly pašeráky, pokud se v obci objevily bezpečnostní složky. Docházelo i k násilnostem. Český četník jménem Brom zatkl starostu obce Podobovec za ukrývání haličského Žida zapleteného do pašování, za což následně čelil vyhrožování. Ve 30. letech pak skupina pašeráků v obci Kanora pod Volovcem zastřelila starostu a státního komisaře Fedora Antonije, který proti nelegálnímu obchodu aktivně vystupoval. Závěrem lze říci, že problém dosahoval značné hloubky: pašeráctví zde představovalo organizovanou kriminalitu, jež podkopávala trh s koňmi a odčerpávala značné finanční prostředky do stínové ekonomiky. Na druhé straně hluboká chudoba na Verchovině nutila rolníky k loajalitě s pašeráky a k účasti na nelegálním obchodu, což státním orgánům znemožňovalo tento fenomén vykořenit.

Alkohol z Rumunska

Na Podkarpatské Rusi neexistovaly průmyslové lihovary. Výrobou lihu se zde zabývalo pouze 17 zemědělských pálenic, které v roce 1926 vyprodukovaly 56 700 litrů zdaněného lihu, převážně z brambor. Tato informace slouží jako kontext k pochopení rozsahu další významné pašerácké oblasti – obchodu s alkoholem. V roce 1927 zabavila berní inspekce na Podkarpatské Rusi přibližně 100 nelegálních destilačních přístrojů a 5 000 litrů pálenky, pocházející většinou z Rumunska. To znamená, že samotný zabavený alkohol představoval celých 10 % oficiální regionální výroby. Množství, které se reálně dostalo na trh, tak mohlo tvořit třetinu, polovinu, nebo dokonce dosahovat parity s legální sférou. Pašovaný luh se vyskytoval nejen u rolníků, ale i u renomovaných velkoobchodníků: ve skladě Gerši Magety v Chustu bylo zabaveno 200 litrů rumunské pálenky.

DMYTRO ERDELI

Dokončení v příštím čísle

Týden zážitků v přírodním parku

Dokončení ze strany 3

Jedinou nepříjemností je přístup k objektu, buď pěšky nebo terenním vozidlem strmou lesní cestou, ale pro skalní turisty možná výhoda, že zde nebudou hulákat mastňáci. Nádherné setkání. Jak vidno, na Zakarpatí jsou lidé iniciativní a nápadití.

I další dny byly poznávací a turistické. Loukami i lesy ze Sjanek po hřebenu do Užoku,

jsme se projeli opuštěným tunelem na trati podkarpatského Semeringu, vystoupili na horu Čeremcha s nádhernými výhledy, navštívili dřevěné kostelíky v Užoku a Kostrině, zavítali na haličskou stranu do městečka Turka a blízkého sportovně-rehabilitačního střediska. Na rozdíl od našich krajů zde i přišlo a vše bylo svěže zelené. Probíhala sezóna borůvek, mlsali jsme i potkávali zdejší sběrače s plnými nádobami. Pobyt skončil u Vitalije, místního cyklistického nadšence, jenž vedl naše bikery terenními trasami horního Uže, a značil místní cyklostezky. Ve Velkém Berezném provozu-

jí s manželkou útulnou kavárnu a cukrárnu proti nádraží. Bylo tu úžasně.

A cesta domů stejným směrem. Taková zajímavost: na východě Slovenska od Ubly po Dargov jsem útržkovitě zaznamenal náboženský jev – 350. výročí Plačící Madony. Přisoudil bych to řeckokatolickým věřícím, přitom to ale bylo spíše v slovenské oblasti dost daleko od rusínského osídlení. Tak nevím.

Tolik k poznatkům na Podkarpatsku / Zakarpatí. Byla to moje první cesta do tohoto kraje po covidu a vypuknutí válečného konfliktu.

JOSEF FURCH

Stretnutie s príbehom Petra Rožkanina

Dokončení ze strany 7

Keď v ťažkých bojoch zahynul veliteľ roty, Rožkanin namiesto neho prevzal velenie, ale ani jemu sa nešťastie nevyhlo. Blízko pri ňom explodovala mína a odtrhla mu ruku a časť trupu. Všimol si to jeho spolubojovník, roztrhol na ňom zakrúvenú uniformu a časti z nej použil ako obvazy.

Na miesto, kde ostali mŕtvi a ranení, dorazili ako prví sovietski sanitári a odsunuli ho

do poľnej nemocnice. Keď na miesto dorazili československí sanitári, našli len ruku s jeho identifikačným štítkom. Keďže predpokladali, že ostatné jeho telo bolo mŕtinou roztrhané, zapísali ho do zoznamu padlých.

Rožkanin však žil. Z poľnej nemocnice ho presunuli do nemocnice v Lvove, kde mu oznámili, že tam už nejakého Rožkanina majú. Aké bolo jeho prekvapenie, keď zistil, že to je jeho otec. Ten tiež zbehol od maďarskej armády a bojoval v 1. československom armádnom zbore.

Petra Rožkanina neskôr z Lvova presunuli na Kaukaz, do špecializovanej nemocnice

v Tbilisi, kde sa stretol aj s Jánom Novákom, ktorý prišiel v bojoch o nohu a jeho príbeh bol podkladom k filmu *Přerušená pieseň*. Peter Rožkanin sa nakoniec z Kaukazu po dlhodobom liečení vrátil domov.

Keď po čase prišiel na Duklu, na vojenskom cintoríne našiel svoje meno medzi padlými vojakmi dukelských bojov. Kto vie, čo sa mu premietalo v hlave, keď stál nad vlastným hrobom na mieste, ktoré sa mu stalo osudným...

A len pre úplnosť: v bojoch o Duklu padlo 18.000 sovietskych vojakov a 1.800 príslušníkov 1. československého armádneho zboru...

FEDOR VICO, Prešov

Lékařská župa pro Podkarpatskou Rus

Dokončení ze strany 9

Sjezdu se zúčastnilo 175 osob (bez členů podkarpatorské župy), z nichž bylo 88 lékařů, 25 rodinných příslušníků a zbytek se týkal zájemců o akci z nelékařského prostředí. Na závěrečné plenární schůzi 7. června bylo přítomno 109 praktických lékařů. Zde došlo ke zvolení redakčního výboru pro konferenční zpravodaj. Sjezd byl zakončen krátkým proslovem župana Ťoupalíka v zastoupení guvernéra. Po dalších proslovech se s hosty rozloučili za lékařskou župu XXXIII. Merhout

a Doškář a nakonec generální sekretář konference poděkoval za práci a účast.

Součástí programu byly výlety po okolí. V úterý 6. června se konal výlet do Marmaroše. Ve 4:32 ráno vyjeli účastníci vlakem do Sevluse, kam dorazili v 7:12. Zde si prohlédli ústav pro výchovu dětí úchylných, jak zněl dobový název, a posnídali. Následně se jelo vlakem do Marmarošské Solotviny, kde si prohlédli solné bány a lázně a konal se oběd. Odpoledne se vyrazilo do Jasiny, kam výletníci přibyli v 18:15. Na nádraží byli uvítání místními obyvateli v lidových krojích. Následovala prohlídka městečka a návštěva řezbářské výstavy a internátu pro školní děti provozovaného Československým červeným křížem.

Po večeri se vydali vlakem zpět do Mukačeva. Vedle toho klub turistů uskutečnil několik výletů po okolí Mukačeva určených hlavně pro manželské delegáty. V neděli 4. června se konala procházka do Rozvígova a tamních vinic, v pondělí se jelo do okolí Svalavy k zřídům minerálních pramenů.

Plánovaly se též dva posjezdové výlety. Jeli-kož odpoledne 7. června odjeli účastníci svým vlakem z Mukačeva v 15:29, je pravděpodobné, že posjezdové výlety se neuskutečnily. Obmyšlená posjezdová publikace vyšla v létě 1923 a stála 47 korun. Účastníci sjezdu ji však měli jen za 15 korun. Oceňovala se technická příprava i důstojný průběh celé akce.

DAVID HUBENÝ

Do Berehova po stopách rodičů

Dokončení ze strany 10

V úterý odpoledne se nám věnovala Naďa, příjemná rozvedená žena s dítětem. Zavezla nás ke své sestře Marii, a ještě k další příbuzné, která se nám moc nevěnovala, protože běžela do kuchyně vařit pro nás pelmeně. Jezdily jsme po Berehovu, a jak jsem již předeslala, mezi samými výmoly. Jely jsme kolem nádraží, které naši taky dobře znali, když tu tolikrát nastupovali a vystupovali. Zase ty stopy! Ten den si Olexa vyřizoval věci ve firmě, a hodlal nám věnovat celý další den, na který byl naplánován velký výlet do hor, do Studeného, kde je další část této velké rodiny.

Nečekali nás, měli vystěhovanou kuchyň kvůli malování, ale narychlo se připravil stůl k „hostině“ Tam tedy žijí víc než skromně.

Nemají v těch horách nic, než co si vypěstují. Obchod daleko, hygiena nic moc, nepořádek. Ale jim to nevádí, jsou na to zvyklí. Lidé však milí – srdce na dlani. Muži mají problém s alkoholem.

Přiblížil se poslední den našeho pobytu u milých a pohostinných lidí. Katka udělala k snídani bramboráčky se sýrem, k obědu se vařila už od rána na dvorku v kotlíku polévka. Navečer jela i ona s námi do Čopu k vlaku.

Skončil necelý týden pobytu na východě. Přijala jsem jako štěstí a dar, že to mohu vidět na vlastní oči. Vzpomínala jsem na rodiče, kterým bych to vše ráda vyprávěla, chtěla bych půjčit své oči i ostatním lidem, kteří tam žili a mají hezké vzpomínky, ale už vzhledem k věku či nemoci, se tam již nedostanou. Viděli by tam dost bídy, ale i krajinu by už našli jinou. Lidé na Zakarpatí nemají lehký život. Je tam vidět z jedné strany velké bohatství, plno rozestavěných domů v hrubé stavbě, z druhé strany bídu.

Dost se za deset let změnil, stromy a keře povyrostou. A za dalších dvacet let to zas bude jiné...

Když jsem se při odjezdu z vlaku rozhlížela, myslela jsem na to, kolikrát se tatka po tom okolí díval. Zvláště jemu jsem věnovala vzpomínky, protože on, člověk z malé vesničky v Čechách, spjatý s přírodou, to asi víc vnímal než mamka. Byl z větší dálky, z úplně jiného kraje než mamka, která pocházela ze slovenských Krompach. Byl osudem zavát pěkných pár set km od své rodné vsí Strážístě. Šel tam však dobrovolně, rád a nikdy toho nelitoval. Byl tam šťastný, celý další život na službu na hranicích vzpomínal. Proto jsem se tam chtěla podívat.

Bohužel žádné známé rodičů jsem už nemohla zachytit, uběhlo příliš mnoho času. A tak jsem vděčná, že jsem tam měla díky paní Pečarové, nějaký „záchytný bod“.

Na shledanou Podkarpatská Rusi – snad za pár let...

MARCELA MECOVÁ

Родный край

Додаток до новинки Podkarpatská Rus

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духович

80 років од смерти забытого і зновуобявленого русиньского інтелектуала

В першій половині 20-го століття не было много таких визначных русиньских інтелектуалів, яким був Антоній Годинка. Наперек тому – вдяка його політичній орьєнтації, але і вдяка обставинам по Другій світовій війні, Антоній Годинка зівстав на довгий час несправедливо забытым.

О тім русиньскім історікови, етнографови, фолклорістови, бібліотекарюви, універзитнім педагогові, котрый народив ся в селі Ладомиров, Сниньского окресу, знова почало быти чути аж в 1990-го роках, і то вдяка таким русиністам як Іштван Удварі ці Михайл Капраль.

Сын грекокатолицького священника

Народив ся Антоній Годинка 12-го януара 1864-го року до родини грекокатолицького священника Романа Годинки, котрый в тім часі служив на парохії в Ладомирові. Зanedовго його отець дістав декрет до Колоніці, сусіднього села, а пізніше до Сокрыніці, Мараморошского комітату, на Підкарпатю, де Антоній Годинка пережив своє дитинство, і од чого пак мав і свої псевдоніми як Сокрыніцький Сиромань або Сокрыніцький Сиротюк.

Годинка штудовав на гімназіях в Сіґеті і в Ужгороді. Куртий час штудовав і на Грекокатолицькій богословській семінарії в Ужгороді а Централній теологічній семінарії в Будапешті. На родзіл од свого отця Антоній не мав замір стати священником, і почас того, як був у семінарії в Будапешті, зачав ходити на лекції із славянської філології.

Пак працював в Мадярськім народнім музею, де займав ся систематизаційов старых славянських рукописів, котры были в тій інституції.

У 1889-ім році дістав штіпендію Австрійского історичного інституту у Відню, де штудовав історію дипломатичных односин, палеографію і славянську філологію. Там зробив собі дисертацію на тему сердньовіковій Сербії і став доктором філософії. Далше працював як бібліотекарь і архіваріус Імператорсько-кравьовской фідеокомісійной бібліотеки у Відню. В тім часі нашов і опубліковав славянські рукописи, котры описовали приход і населіня мадярських племен в Европі.

Член Мадярської академії наук

Мадярська академія наук го в році 1910 вбрала за члена-корешпондента а в році 1933 за рядного члена. Быв універзитнім професором, пізніше став ректором Алжбетиньской універзіты, новым центром котрой ся стало місто Печ.

Треба ясно повісти, же Антоній Годинка не був прихильником Чехословацькой републики, сам лишыв ся жыти в Мадярську, што го у части русиньского общества в тім часі дакус дискваліфіковало. Но кедь ся політична ситуація змінила, в роках Другой світової войны, Годинка знова вернув і до русиньского середовиска.

Од 1941-го до 1943-го року був честнов головов Підкарпатського общества наук в Ужгороді, што была мадярськыма властями, які втгоды окуповали Підкарпатську Русь, створена така, мож бы повісти, русиньська академія наук. І вдяка тій інституції зробила ся

втгоды ґраматіка ґарайды, што была властно кодифікація русиньского языка.

Антоній Годинка найвеце знамый є в Мадярську як еден із головных представителів такзваної духовно-історичній школы, як автор многих науковых і публіцистичных работ із історії Угорьска.

Лемже він не забывав ани на свою родну землю, на свій народ. Написав общый нарис Русины про мадьярозязычных і німецькоязычных читателів многотомовой енциклопедії. Тот нарис широко інформовав о жыоті і культурі карпатських Русинів. Надзвичайны історичны баданя присвятив Мукачовській грекокатолицькій епархії. Але написав і много далшых работ повязаных із Русинами.

Годинка займав ся і лінгвістичныма вопросами Русинів, намагав ся вказати богатство русиньского языка і то, же тот язык є добрый і про науковы публікації. Позберав русиньскы народны співанкы, редаґовав словник русиньских часослов, і в тых роботах боронить погляд, же русиньский язык є окремый і належить до середньоевропейской культуры.

Забутый і зновуобявленный

Академік Антоній Годинка вмер в Будапешті 15-го юла 1946-го року. Там є і похований. В тых складных повоиноных часах, коли уж рихтовало ся дефінітивне перевзяття властей в Мадярську комуністами, о смерті академіка інформовала лем една газета, і то на пару шориках тексту.

Підкарпатська Русь в тім часі уж так само была анектована Москов, і творы Антонія Годинки были триманы в спеціалнім запертім фондї вынятково небезпечной літературы. Його ім'я ся затайовало. На Годинку не памятали ани Русины теріторії днешньої Словакії, одкыли походив.

Тото змінило ся аж по політичных змінах 1989-го року, коли Антонія Годинку обявив в рамках своей научной работы професор Іштван Удварі але і Калман Соос. Пізніше в слідах Удварія продовжовав і дондесь одкрывать Годинку професор Михайл Капраль. І так сьме днесь свідками якоїсь ренесанції

Антонія Годинки.

Його ім'я припоминать памятна табла на головній будові Печской універзіты, на Катедрі історії Ужгородської національної універзіты, на Бенцуровій улці в Будапешті, і в селі Сокрыніця на Підкарпатю, де пережив дитинство. Так само його ім'я несе Центрер языковых бадань в Берегові, Русиньский научный інштут в Будапешті, як і Премія імени Антонія Годинки, котру основало Вседержавне русиньске самосправованя в Мадярську.

Годинка вернув домів

12-го септембра 2026-го року із ініціативы Академічної рады Мадярів на Словакії у співпраці із Сельскым урядом в Ладомирові была на будові уряду одкрыта памятна табла тому визначному родакови, кедьже тот рік в юлі припомянули сьме собі 80 років од його смерті. Табла є триязычна – має текст по словацькы, по русиньскы і по мадярськы.

На святочній події взяло участь веце представителів двох народів, котры знова припоминають собі тоту визначну особность нашої сполочної історії.

Меджі мадярськыма гостями мож спомянути академіка Кароя Кочіша – председу Комітету про мадярську науку в заґранічу при Мадярській академії наук із Будапешті, професора Ласла Міклоша – председу Академічної рады Мадярів на Словакії ці професора Ондрея Мейсароша, котрый так само є членом Рады.

За Русинів были присутны делегації із Словакії і Мадярська. На події взяв участь, окрем інших, Мартін Караш – председа Русиньской оброды на Словенську і член Рады влады СР про народностны меншыны, Ян Голодняк – директор Словацького народного музею і Музея русиньской культуры в Пряшіві, Зденка Цітрякова із Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівської універзіты в Пряшіві ці Петро Крайняк – віцеприматор міста Пряшів.

Участь брали і Віктор Крамаренко – говорця за Русинів у Парламенті Мадярська, Віктор Гріц – председа Вседержавного русиньского самосправованя в Мадярську, як і проф. Михайл Капраль – ведучій Русиньского научного інштитуту імени Антонія Годинки в Будапешті. Гости пришли так само із Підкарпатя, на одкрыттю таблы брали участь професор Іштван Чернічко і Корнелія Гіреш-Ласло із Центра языковых бадань імени Антонія Годинки в Берегові.

Святочна лавдація перед одкрытьом таблы была прочітана на русиньскім і мадярськім языку.

Быв то красний акт, котрым ся принесла памята на того визначного русиньского інтелектуала, члена Мадярської академії наук, до його родного села. Быв то акт, котрым і Русины на Словакії реґабілітовали тоту свою визначну особность, на котру ся є єднім періоді цалком забывало, і то несправедливо.

Антоній Годинка так і вдяка стараню мадярських академіків сімболічно – памятов таблов, вернув домів, до свого родиска, і надіає ся, же і тота табла поможе ку тому, жебы на нього вже нигда не забыло ся.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Chyba na síti

Z ohlasů několika čtenářů jsme se dozvěděli, že se jim (a patrně i všem ostatním, kdo nás sledují na internetu) nepodařilo otevřít 2. letošní číslo našeho časopisu. Bylo to skutečně tak, došlo k technické chybě, kterou jsme co nejdříve napravili. Omlouváme se všem kteří se marně snažili dostat k příslušnému číslu Podkarpatské Rusi. Na druhou stranu jsme rádi, že nás sledujete také na internetu, čtenářská zpětná vazba byla vlastně i přínivou zprávou.

red.

Malá čtenářská inventura

Dovolil jsem si několik (nepřívětivých) komentářů k starším i novějším článkům v časopisu Podkarpatská Rus.

V č.2/2022 na str.13 v rubrice Rodný kraj k článku P. Medviđa a v č.4/2024 k textům autorů Skaly a Medviđa: Myslím, že v časové perspektivě – viděno z pohledu roku 2050, tedy více než sto let po „sjednocení“ ukrajinských území, nebude na Ukrajině – Zakarpátí žít jeden jediný Rusín. Neboť přes 80 let jsou Rusíni na Ukrajině učení v školách a přesvěd-

kou Českého lva za seriál „Dobré ráno Brno“. Viděl jsem čírou náhodou jednu epizodu, moc se mi „komediální“ situace nelíbily. Stačilo jedno zhlédnutí, dál to bylo bezpředmětné. Komu se líbí, nechť sleduje.

Časopis Podkarpatská Rus sleduji na internetu, tudíž mi neušlo číslo 3/2025, kde mne zajímají poznatky pana Čopíka z cest a pobytu na současném Zakarpátí.

Josef Furch

Pozn. red.: Vítáme kritické postřehy autora dopisu, jsme neméně rádi za každou připomínku dalších čtenářů. Nicméně si nelze odpustit dvě poznámky: Zásadně nesouhlasíme se skeptickým pohledem pana Furcha na budoucnost Rusínů! Tato národnost nevymře – a nejen podle nás, ale lidí daleko kompetentnějších. Mimo jiné i proto, že Rusíni nežijí pouze na současně Ukrajině, je to uznávaná národnost v řadě zemí, jde o početnou národnostní menšinu např. na Slovensku. Pokud jde o Zuzanu Zlatohlávkovou, je to výborná herečka, ať se někomu seriál, za nějž dostala Českého lva, líbil neb ne. Nelze soudit podle jedné epizody seriálu. (Hrála v něm ovšem

i psaný text. Jeho vyprávění jsme zařadili do tohoto čísla.

Andrej Smolák: Neklesat na duchu a nezaváhat

Významný rusínský malíř, galerista, organizátor kulturního života Andrej Smolák odešel letos v létě do výtvarného nebe. Svou životní filozofii shrnul do několika zásad: věřit tomu, co děláš, pracovat s dobrým úmyslem a neklesat na duchu. A také nikdy nezaváhat, když jednou zaváháš, nedođeš. Pocházel z obce Starina, dnes zatopené. Rodné kořeny pro něj byly důležité. Kdysi prohlásil, že svému rusínství je vděčen „za nic i za všechno“. Říkalo se o něm, že rodnou Starinu, kterou často ztvárňoval na svých obrazech, dokáže namalovat i poslepu.

Rád maloval po nocích. Portréty, akty, akvarely. Říkal: „Za každým obrazem je příběh. Pokud má být umění dobré, musí být pravdivé. Když má být pravdivé, musí být prožitě. Mnozí malují obrazy, ale ani jeden svůj.“ Vytvořil přes šest tisíc obrazů, od roku 1982

Obrazy Andreje Smoláka: Zima v Starině a Kostelík v Uličské Krivé. Zdroj: Galéria Andrej Smolák

čování na úřadech o své ukrajinské identitě. Navíc v souvislosti s ruskou válkou – kdo se odváží o sobě říct, že je Rusín? Bude zadupán rádobou vlastenci. Při vši účtě k novodobému buditeli, prof. Padjakovi, časem budou Rusíni a jejich jazyk vnímání jako nářečová zvláštnost se zpěvy a tanci, něco jako Chodové či Valaši v Česku. Tímto přijde toto etnikum v okolních státech o své „zdrojové – jádrové území“ a zákonitě asimiluje.

K číslu 1/2025 poznamenávám k transkripci azbuky do latinky: Čeština má pro překlady z ruštiny, rusínštiny, ukrajinštiny své výrazivo, nač tedy používat přepisy do anglosaských výrazů? Je to nepřírozené. Zkuste ve svých článcích vycházet z překladů do češtiny. Jak byste mi identifikovali tohoto sovětského politika: KHRUSHCHEV? Každý přece napíše: Chruščev. Navštěvujete snad na Zakarpátí UZHGOROD, MUKACHEVE, KHUST?!

K číslu 2/2025, rozhovor s herečkou Z. Zlatohlávkovou: Ani jsem nevěděl, že je držitel-

skvěle!) Její sympatické výkony lze sledovat i v jiných filmech či seriálech.

Čo som nestihol...

Milá redakce, v prílohe posielam text, ktorý sa týka najmä bojovníka na východní frontě Roškanina, ktorý pri našom stretnutí v kaviarni hotela Dukla môjho strýka spomína.

Žiaľ, nenašiel som si v tom období čas, aby som sa s ním o bojoch na Dulke aj v súvislosti s mojím strýkom Ivanom Vicom viac porozprával. Je to jedna z vecí, ktoré ľutujem a na ktoré už nebude príležitosť.

To isté sa týka aj môjho deda z matinej strany, ktorý kedysi odišiel do Ameriky a niekedy okolo v roku 1968 prišiel na pár dní "do kraja". Tiež som z neho netahal jeho zážitky. Odišiel späť do Ameriky a tam aj zomrel.

Fedor Vico

Máme radosť, že karikaturista a náš spolupracovník Fedor Vico, jehož trefné výtvarné anekdoty pravidelne publikujeme, poslal tentokrát

usporiadal viac než 70 samostatných výstav na Slovensku, v Česku, Nemecku, Poľsku, na Ukrajině i v ďalších zemích. Jeho obrazy jsou zastoupeny v galeriích i soukromých sbírkách v řadě evropských států, v USA, Japonsku či Jižní Koreji.

Andrej Smolák byl rovněž významným organizátorem kulturního a uměleckého života, například ve Snině pořádal mezinárodní výtvarný festival, který přivedl do města stovky umělců z mnoha zemí. Byl znám jako zánice-ný galerista, ostatně jeho bratr vlastní v Praze známou galerii Miro. Andrejova Galerie Miro působil ve Snině od roku 1993, později také v Bratislavě. Vymyslel také výtvarné projekty pro mládež, třeba akci „Namaluj si svého motýla“. Dlouhá léta řídil soukromou základní uměleckou školu, v níž učil malovat i dospělě.

„Jsem se svým životem spokojen,“ řekl na oslavě svých šedesátin.

(S využitím článku Jany Otrivové, Denník SME)